

Oğuzların Astanası Yengikent: Yazılı Metinler, Arkeolojik Bulgular ve Tarihsel Coğrafya Bağlamında Bir İnceleme

Kadir ŞAHİN¹

Öz

Orta Çağ döneminde Türkistan'ın en önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Yengikent, iç dinamikleri ve çevresindeki siyasi yapılarla kurduğu ilişkiler sayesinde önemli bir tarihsel rol üstlenmiştir. Bu çalışmanın amacı, Yengikent'in Orta Çağ'daki siyasal dönüşümlerini, yönetsel yapısını, coğrafi-stratejik konumunu ve ekonomik etkileşimlerini çok katmanlı bir çözümleme ile incelemektir. İpek Yolu üzerindeki konumu, Yengikent'i hem ticaret hem de siyaset açısından öne çıkarmış; Oğuz Yabgu Devleti döneminde kışlık başkent olarak kullanılması, merkezi otoritenin simgesi hâline gelmesine neden olmuştur. Şehrin ilerleyen süreçte farklı güçlü devletlerin egemenliği altına girmesi ise, Yengikent'in bölgesel siyasi konumunun çok yönlü biçimde ele alınmasına olanak sağlamaktadır. Bu makale, yazılı belgeler ile arkeolojik veriler temelinde Yengikent'in Orta Çağ'daki siyasal yapısını ve bu yapının şekillenmesinde etkili olan dinamikleri değerlendirmektedir. Elde edilen veriler doğrultusunda hem tarihsel metinler hem de maddi kültür kalıntılarının karşılaştırmalı analizi yapılarak, şehrin siyasi merkez kimliğini hangi güç dengeleri içinde kazandığı ve bu süreçte ortaya çıkan ekonomik, siyasi ve kültürel etkileşimlerin kapsamı ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yengikent, Oğuzlar, Oğuz Yabgu Devleti, Türkistan, Sır Derya Nehri

Yengikent, the Capital of the Oghuz: An Analysis Based on Written Sources, Archaeological Findings and Historical Geography

Abstract

In the medieval period, Yengikent emerged as one of the most significant urban centers in the region of Turkestan, assuming a notable historical role due to its internal dynamics and the relationships it established with surrounding political entities. The aim of this study is to conduct a multilayered analysis of Yengikent's political transformations, administrative structure, geo-strategic location, and economic interactions during the Middle Ages. Its position on the Silk Road brought Yengikent to prominence in both commercial and political terms; its use as the winter capital of the Oghuz Yabghu State symbolized centralized authority. Furthermore, its later incorporation into various powerful states allows for a multifaceted assessment of its regional political significance. This article evaluates the political structure of Yengikent in the medieval era, along with the dynamics that shaped it, based on written sources and archaeological evidence. Through a comparative analysis of historical texts and material culture, the study seeks to reveal how Yengikent came to embody the characteristics of a political center, the balance of powers within which it developed, and the scope of economic, political, and cultural interactions that took place during this process.

Keywords: Yengikent, Oghuz Turks, Oghuz Yabghu State, Turkestan, Sir Derya River

Atıf İçin / Please Cite As:

Şahin, K. (2025). Oğuzların Astanası Yengikent: Yazılı metinler, arkeolojik bulgular ve tarihsel coğrafya bağlamında bir inceleme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (3), 1272-1296. doi:10.33206/mjss.1711325

Geliş Tarihi / Received Date: 01.06.2025

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.07.2025

¹ Doktora - Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE, kadirsahin25025@gmail.com,

 ORCID: 0000-0003-0834-2008

Giriş

Orta Çağ şehirlerinin tarihsel niteliğine ilişkin tartışmalar, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa ve Rusya entelektüel çevrelerinde tartışılmaya başlanmış ve zamanla şehir tarihçiliği müstakil bir akademik disiplin hâline gelmiştir. Bu doğrultuda özellikle Batı'daki şehirleşme kuramları ve Rus tarih yazımındaki şehir olgusuna yönelik çalışmalar, disiplinlerarası bir yaklaşımla gelişmiş, şehirlerin yalnızca fiziksel-mekânsal yapıları değil, aynı zamanda siyasal, sosyal ve kültürel organizasyon içindeki konumları da araştırma konusu hâline getirilmiştir.

V. V. Stoklitskoy-Tereşkoviç, A. A. Svanidze, A. L. Yastrebitskaya, A. V. Kuzı ve A. V. Hryakova gibi isimler, bu alanda yürüttükleri teorik ve deneysel çalışmalarla şehir tarihçiliğinin metodolojik temellerini atan öncüler arasında yer almaktadır. Bu kuramsal birikimin Orta Asya şehirlerine uygulanması ise, bölgedeki şehirlerin sadece mimari açıdan değil, tarihsel olarak geçirdikleri kültürel ve siyasal dönüşümler bağlamında da ele alınmasına olanak tanımıştır. Orta Asya şehirlerinin tarihsel gelişim seyri, arkeolojik kazılar, yazılı kaynak analizleri ve filolojik yaklaşımlar gibi çeşitli yöntemlerle incelenmiş; bu çerçevede V. V. Barthold, M. E. Masson, A. Yu. Yakubovsky, S. P. Tolstov, A. M. Belenitsky, O. G. Bolshakov ve Yu. F. Buryakov gibi araştırmacılar, bölgedeki şehir-toplum ilişkisini çok katmanlı bir şekilde analiz eden klasikleşmiş figürler hâline gelmiştir. Özellikle Kazakistan coğrafyasındaki Orta Çağ şehirleşmesine dair yapılan çalışmalar, şehir morfolojisinin yalnızca fiziki çevreyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda sosyo-politik ve ekonomik dinamiklerle iç içe geçmiş bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, K. M. Baypakov, T. N. Senigova, E. A. Smagulov, T. V. Saveleva, ve B. A. Baitanaev gibi çağdaş araştırmacıların çalışmaları, Kazakistan'daki şehirleşme sürecinin tarihsel süreklilikleri, kronolojik katmanları ve kültürel evrimini bütüncül yaklaşımlarla değerlendirmiştir (Zinyakov, 2019, s. 932).

Orta Çağ Türk toplumlarının siyasal, sosyal ve kültürel yapılarının anlaşılması ise, bu toplumların etrafında şekillendiği merkezî yerleşimlerin incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, günümüz Kazakistan'ının güneybatısında, Sır Derya Nehri'nin alt havzasında yer alan ve Arapça kaynaklarda *El-Karyetü'l-Hadise*, Farsça kaynaklarda *Dib-i Nev* olarak anılan Yengikent, yalnızca Oğuz Yabgu Devleti'nin idarî merkezi olmakla kalmayıp, aynı zamanda IX. ve X. yüzyıllarda bölgesel güç dengelerinde önemli bir siyasal, ekonomik ve kültürel merkez işlevi görmüştür. İpek ve Kürk yollarının kavşağında stratejik bir konumda yer alan bu şehir, konargöçer ve yerleşik Oğuz topluluklarının merkezileşme sürecinde de belirleyici bir rol oynamıştır.

Yengikent'in tarihsel gelişimi, yalnızca Oğuz siyasi teşkilatlanmasını değil; aynı zamanda Türkistan'ın İslamiyet öncesi ve sonrası dönemde geçirdiği kültürel ve dini dönüşüm süreçlerini anlamak açısından da kritik bir analitik zemin sunmaktadır. Şehir, Arap ve Fars coğrafyacılarınca sıkça zikredilen; idarî, ticari ve kültürel yapıların kurumsallaştığı bir mekânsal merkez olarak betimlenmektedir. X. yüzyıldan itibaren Yengikent, sadece bir kışlık başkent değil, aynı zamanda Oğuz Yabgu'sunun karar alma süreçlerini yönettiği ve bölgesel diplomasiyle ticaretin idare edildiği merkezî bir otorite olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda, Yengikent üzerine yapılacak disiplinlerarası bir inceleme, yalnızca bölgesel değil, Orta Çağ Türkistan'ının şehirleşme ve siyasal yapılaşma dinamiklerini anlamak açısından da anlamlı sonuçlar doğuracaktır.

Amaç

Bu makalenin temel amacı, Orta Çağ Türkistan coğrafyasında Oğuz Yabgu Devleti'nin siyasî ve idarî merkezi konumundaki Yengikent'in tarihî işlevini, yazılı kaynaklar ve arkeolojik bulgular ışığında çok katmanlı bir analizle ortaya koymaktır. Şehrin hem İslam coğrafyacıları ve tarihçileri tarafından aktarılan tasvirlerde hem de maddi kültür verilerinde yer bulması, Yengikent'i tarihsel çözümleme için zengin bir kaynak alanı hâline getirmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın temel odak noktası, Yengikent'in Orta Çağ'daki siyasal dönüşümünü, kentleşme pratiklerini, ekonomik ilişkilerini ve idari yapısını hem yazılı belgeler hem de arkeolojik veriler aracılığıyla bütüncül bir yaklaşımla incelemektir.

Bu çerçevede, şehir arkeolojisinin sunduğu saha bulguları ile İslam kaynaklarının anlatıları karşılaştırmalı biçimde ele alınarak, Yengikent'in mikro düzeydeki toplumsal yapısı ve kent dokusu ile makro düzeydeki siyasal rolü senkronize bir biçimde değerlendirilecektir. Böylece, Yengikent'in siyasî teşkilatlanmadaki yeri, kentleşme dinamikleri, kültürel etkileşim ağları ve İslamlaşma sürecindeki konumu, tarihsel coğrafya, şehir arkeolojisi ve siyasal antropoloji disiplinleri arasında kurulan yöntemsel bir kesişim üzerinden analiz edilecektir.

Bu yönüyle çalışma, Erken Orta Çağ Orta Asya şehirleşmesine dair mevcut yaklaşımları yeniden gözden geçirerek, yazılı ve maddi kültür verilerinin bütünleştirilmesine dayalı disiplinlerarası bir okuma sunmakta; böylece Yengikent'in yalnızca bir yerleşim birimi değil, aynı zamanda devletleşme ve kültürel dönüşüm süreçlerinin özgün bir mekânsal temsili olduğunu ortaya koyarak alana özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, tarihsel coğrafya, siyasi tarih ve şehir arkeolojisi disiplinlerini harmanlayan çok katmanlı bir yöntemsel yaklaşımla hazırlanmıştır. Araştırmada hem birincil yazılı kaynaklar (Arap, Fars seyyahlar) hem de arkeolojik saha verileri birlikte değerlendirilerek, Yengikent'in Orta Çağ'daki siyasi ve mekânsal dönüşümü bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Birincil tarihsel veriler; İbn Rüsteh, El-Mesudi, İbn Havkal, Hudud al-Âlem, Kaşgarlı Mahmud ve El-İdrisi gibi kaynak yazarlarının metinleri üzerinden derinlemesine analiz edilmiştir. Bu metinler, hem Yengikent'in siyasi ve idari yapısını hem de dönemin coğrafi konum algısını açıklamakta temel rol oynamaktadır. Bu yazılı veriler, ayrıca İbn Fadlan seyahatnamesi gibi doğrudan gözleme dayanan metinlerle desteklenmiş, tarihsel anlatılar hem içerik hem de bağlam açısından çözümlenmiştir.

Bununla birlikte, arkeolojik veriler üzerine yapılan analizler, özellikle 1940'lardan itibaren Tolstov'un öncülüğünde yürütülen Harezmi Arkeoloji Seferi (Хорезмская археолого-этнографическая экспедиция) ve 2010'lu yıllarda başlayan Kazakistan merkezli kazıların sonuçlarıyla bütünleştirilmiştir. I.A., Arzhantseva, H. Härke, S.U. Bilalov, A.A. Tajekeyev, G.T. Amirgalina gibi güncel arkeologların yayınları incelenerek, Yengikent'in savunma mimarisi, yerleşim planı, seramik ve metal işçiliği gibi somut bulguları tarihsel anlatılarla karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir. Araştırma sürecinde, nitel içerik analizi yöntemi kullanılarak yazılı kaynaklardaki Yengikent betimlemeleri tematik olarak sınıflandırılmış; özellikle siyasi yapı, yerleşim dokusu, ekonomik faaliyetler ve İslamlaşma süreci gibi konular etrafında yoğunlaştırılmıştır. Arkeolojik buluntular ise tipolojik sınıflama, mekânsal yerleşim modeli (grid-plan analizleri), paleobotanik ve zooarkeolojik değerlendirmelerle desteklenmiş; bu sayede şehirdeki yaşam biçimi ve kültürel etkileşim alanları hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

Çalışmanın bütün aşamalarında eleştirel tarih metodolojisi benimsenmiş; kaynakların dönemin ideolojik, kültürel ve coğrafi bağlamı içinde değerlendirilmesine özen gösterilmiştir. Böylelikle Yengikent'in yalnızca tarihî bir şehir değil, aynı zamanda Orta Çağ Türkistan'ında devletleşme, şehirleşme ve kültürel sentezin bir göstergesi olduğu çok katmanlı bir perspektifle ortaya konulmuştur.

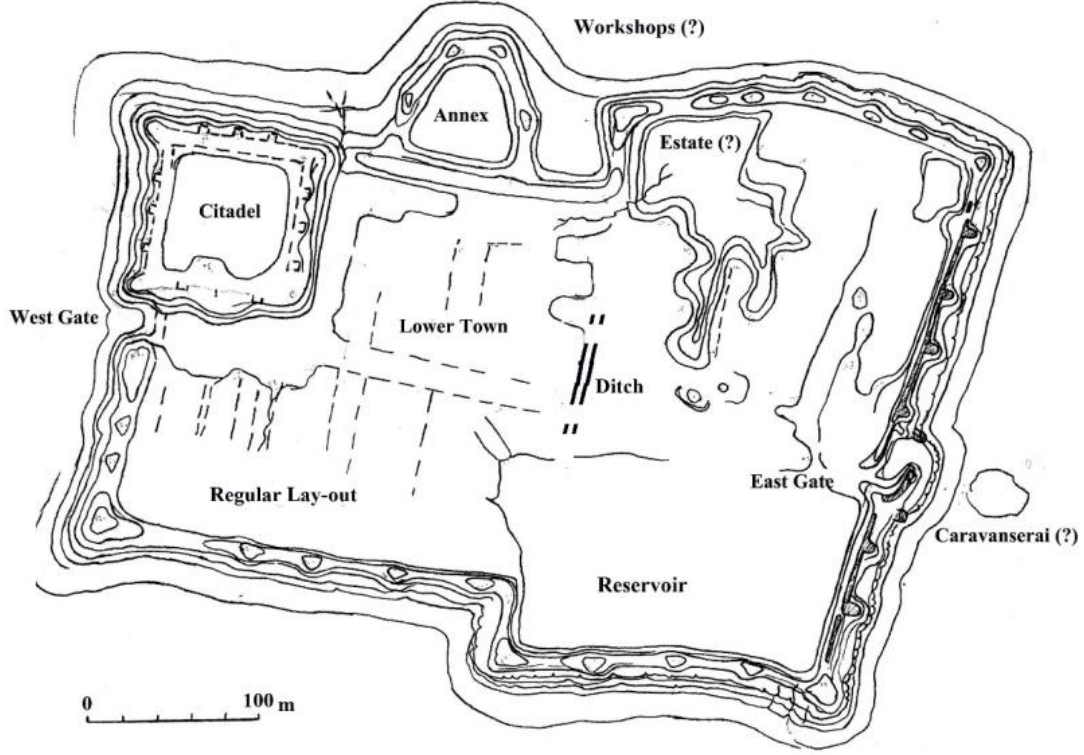
Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler ile arkeolojik bulgular arasında kurulan karşılaştırmalı analiz, Yengikent'in tarihsel kimliğini çok katmanlı bir çerçevede anlamamıza imkân sağlamaktadır. Bu kapsamda, şehrin mekânsal yapısının, savunma sistemlerinin ve fiziki morfolojisinin ortaya konulması, söz konusu tarihsel anlatıları maddi veriler ışığında pekiştirmek açısından büyük önem arz etmektedir.

Yengikent'in Coğrafi Konumu, Fizikî Yapısı ve Arkeolojik Keşif Süreci

Günümüzde Sır Derya Nehri'nin aşağı kesiminde yer alan ve Oğuz Yabgu Devleti'nin başkenti olarak anılan Yengikent, Kazakistan'ın güneybatısındaki Kızılorda bölgesinin Kazal ilçesine bağlı Jankent köyünün 1,5 km güneyinde, 45°36'43" kuzey enlemi ve 61°55'18" doğu boylamında konumlanmaktadır. Şehrin nasıl kurulduğu hakkında en eski bilgiye Oğuz Destanı'nda (Reşideddin Oğuznamesi) rastlamaktayız. Destanda anlatıldığına göre; Oğuz Han öldükten sonra yerine oğlu Günhan geçmiştir. 70 yaşında tahta geçen ve 70 yıl da padişahlık yapan Günhan döneminde babası Oğuz'un daha eski zamanlarda "Yenikent" adında bir şehir yaptırdığından bahsedilmektedir (Togan, 1982, s. 49; Kononov, 1958, s. 39,41). Her ne kadar tarihî olarak doğrulanması güç olsa da, bu efsanevi anlatı Yengikent'in Oğuzların toplumsal hafızasındaki yeri açısından dikkat çekicidir. Bununla birlikte, şehrin kuruluşu ve yapısına dair en somut veriler, arkeolojik araştırmalarla ortaya konmuştur.

Yengikent'in mimarî yapısı ve sur sistemi, çağdaşı olan diğer şehirlerden belirgin farklılıklar göstermektedir. Şehir, oldukça geniş bir alanı kaplamakta olup doğudan batıya doğru uzanan "T" şeklindeki bir plana sahiptir. Yaklaşık 415x230 metre boyutlarındaki yerleşim alanında, doğu kesimi batıya oranla daha geniştir. Özellikle doğu kısmındaki dış savunma duvarlarının büyük oranda korunduğu dikkat çekmekte; bu duvarların büyük blok taşlardan inşa edildiği görülmektedir. Dış savunma hatları boyunca 25 ile 40 metre aralıklarla yerleştirilmiş ve günümüze kadar izleri ulaşmış kule kalıntılarına da rastlanmaktadır. Tarihi şehrin ana kapıları, doğu ve batı yönündeki savunma duvarları üzerine, karşılıklı gelecek şekilde konumlandırılmıştır. Şehrin kuzeybatı köşesinde, 100x100 metre ölçülerine sahip bir kale yer almaktadır.

Güney bölgesi ise düzlük yapısı ve diğer kesimlere göre daha alçak kotuyla dikkat çeker. Kuzeydoğu kısmında, kuzey sur hattına bitişik olarak inşa edilmiş, 60x70 metre boyutlarında ve 3-4 metre yüksekliğinde başka bir yapı daha bulunmaktadır. Ayrıca, kuzey surunun dış cephesinde, yarım daire formunda çitle çevrilmiş bir alanın kalıntıları da günümüze ulaşmış durumdadır. (Tolstov, 1947, s. 58-62; Bilalov, S.U – Tajekeyev, A.A.- Darmentov, R.T., 2018, s. 381; Shorayev. 2023, s. 171). (Resim 1-2).

Resim 1: Yengikent Şhrinin Planı (Tolstov, 1947, s. 59; Härke- Arzhantseva- Tajekeyev, 2020, s. 27).

Resim 2: Yengikent Şhrinin Havadan Görünümü - Korkut Ata Üniversitesi “Arkeoloji ve Etnografya” Bilimsel Merkezi’nin 2019’daki Araştırma Çalışmalarının Raporu (Shorayev, 2023, ek: 35)

Güney Kazakistan ve Aral Denizi bölgelerindeki arkeolojik araştırmaların tarihi bu bölgelerin Ruslar tarafından ilhakından sonra yani XIX. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır. Esasında Yengikent kalıntılarını ve aşağı Sır Derya bölgesini ilk kez 1740 yılında teğmen D. G. Gladışev ve araştırmacı İ. Muravin ziyaret etmişlerdir. Buradaki arkeolojik anıttan ilk bahseden de Orenburg'dan Buhara'ya seyahat eden E.K. Meyendorf olmuştur (Meyendorf, 1975, s. 47). 1865 yılında, bu bölgede görevli olarak bulunan L.L. Meyer Begim Ana Türbesini anlattığı bölümde Yengikent'ten on kilometre uzaklıkta yer aldığını belirtmiştir (Meyer, 1865, s. 68). 1867 yılında ünlü oryantalist P.İ. Lerh Rus Arkeoloji Cemiyeti adına bu bölgeye gönderilmiştir. Lerh yol güzergahında Yengikent, Savran ve Suğnak gibi Orta Çağ şehirlerini inceleme fırsatı bulduğu gibi Yengikent'te ilk kez kazı çalışmalarını başlatan araştırmacı olmuştur. Lerh araştırma sonuçlarını bir rapor olarak yayınlamış ve bu rapor Sır Derya bölgesi şehirlerinde yapılan sonraki araştırmaların temelini oluşturmuştur (Lerh, 1868, s.11; Baypakov-Taymagambetov, 2006, s. 17; Baypakov, 2007, s. 282; Tajekeyev, 2011, s. 75-76).

Adı geçen ve bunlardan başka bilim adamları ile bölgeye seyahat eden araştırmacıların yayınladıkları yazılar sonucunda, daha önce iyi derecede bilinmeyen Türkistan coğrafyası tarihine ve kültürüne karşı Rus toplumu nezdinde büyük ilgi uyanmıştır. Öyle ki ünlü sanat eleştirmeni V.V. Stasov yerel arkeolojik anıtları antik çağ dönemi anıtlarıyla aynı kefeye koyarak, “Yengikent neden bizim Pompei'miz olmasın ki?” demiştir.² Stasov aynı zamanda Yengikent ve civarındaki eski yerleşim yerleri hakkında araştırma yaparak yayımlayan ilk Rus araştırmacılarından (Stasova, 1894, s.197-203).

Sır Derya vadisindeki eski dönem araştırmaların bir sonraki aşaması 1895 yılında Taşkent'te V.V. Barthold'un bilimsel desteğiyle Türkistan arkeolojisine ilgi duyan aydın, memur, asker ve sıradan insanları bir araya getirerek Türkistan'da amatör denilebilecek “Turkestanskiy Krujok Lubiteley Arheologii (Türkistan Arkeoloji Meraklıları Topluluğu)” adlı arkeologlar grubunun çalışmalarıyla devam etmiş ve bu grup Yengikent'i de içine alan “Türkistan Çevresinin Notları” başlıklı, içerisinde bilimsel makaleler, bu bölgedeki buluntularla ilgili materyaller, arkeolojik ve mimari eserlerle ilgili bilgilerin yer aldığı raporlar yayınlamışlardır. (Barthold, 1897; Barthold, 1899, s. 1-89). Sır Derya vadisindeki Orta Çağ şehirlerinde araştırma yapan bir diğer araştırmacı V.A. Kallaur, çalışmalarında Yengikent'e de yer vermiştir (Kallaur, 1903, No:9; Kallaur, 1904, 56-59).

1937 yılında kurulan S.P. Tolstov başkanlığındaki “Horezmskaya Arheologo-Etnografiçeskaya Ekspeditsiya (Harezmi Arkeolojik-Etnografik Seferi)”, 1946 yılında Yengikent'te ilk arkeolojik ve yüzey araştırmalarını yaptığı gibi şehrin havadan fotoğraflarını çekerek planını da çıkarmışlardır (Tolstov, 1962, s. 198; Tolstov, 1948, s. 210, 235; Tolstov, 1947, s. 57-62). Yüzeyden toplanan materyallere dayanarak Yengikent harabesi S. P. Tolstov tarafından miladın başlarından X–XI. yüzyıllara kadar olan dönemle tarihlendirilmiştir (Tolstov, 1947, s. 63-68; 1948, s. 210–213; 1962, s. 198). Daha sonra L. M. Levina, “bataklik şehir yerleşimleri”nin seramik materyallerini analiz ederek, Yengikent'te gelişmiş Orta Çağ'a ait seramiklerin de bulunduğu sonucuna varmıştır (Levina, 1971, s. 77).

Daha sonra 1960'lar ve 1970'lerde Tolstov'un öğrencileri şehirde araştırmalara devam etmişlerdir. 1990'lara gelindiğinde yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal krizler sonucunda Harezmi Arkeolojik-Etnografik Seferi araştırmalarını durdurmak zorunda kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ve Kazakistan'ın aynı yıl bağımsızlığını kazanmasından sonra 2004 yılında “Medeni Mura (Kültürel Miras)” projesi kapsamında Sır Derya bölgesindeki eski yerleşim yerlerinin araştırmalarına devam edilmektedir. Özellikle Türk-Oğuz tarihi ile Kazakistan'ın Orta Çağ tarihinin de aydınlatılmasında büyük öneme sahip olan bu şehirde 2005 yılından itibaren Kazakistan'daki Korkut Ata Kızılorda Devlet Üniversitesi arkeoloji bölümü öğretim üyeleri başta olmak üzere tarihçiler, coğrafyacılar, mimarlar, toprak bilimciler, jeofizikçiler, osteologlar ve diğer bilim dallarından birçok araştırmacının yer aldığı Uluslararası Jankent Arkeolojik Keşif Heyeti tarafından araştırmalara devam edilmektedir. 2019-2020 kazı döneminde şehirdeki arkeolojik kazı ekibinde yer alıp gözlemlene ve araştırma fırsatı bulduğum bu şehirde, kazı sırasında ortaya çıkarılan eserlerin detaylı şekilde belgelendirilip, dijital ortama aktararak arşivler oluşturulması ve aynı zamanda

² V.V. Stasov'un “Yengikent neden bizim Pompei'miz olmasın ki?” şeklindeki benzetmesi, yalnızca dikkat çekici bir söylem değil, aynı zamanda Yengikent'in taşıdığı arkeolojik ve kültürel potansiyele yönelik derin bir farkındalığı da yansıtmaktadır. Nasıl ki Pompei, Antik Roma uygarlığının gündelik yaşamına dair olağanüstü bulgular sunan, zaman içinde donmuş ve korunmuş bir şehir olarak kabul ediliyorsa; Yengikent de Moğol istilası sonrası terk edilerek çölleşmiş yapıyla Orta Çağ Türkistan'ının toplumsal dokusunu keşfetmeye imkân tanıyan benzer bir tarihi katmanlaşma sunmaktadır. Stasov'un bu vurgusu, Yengikent'in yalnızca yerel bir kalıntı değil, imparatorluk belleği içerisinde değerlendirilmesi gereken bir kültürel miras olduğunu ileri sürmektedir. Bu söylem aynı zamanda, XIX. yüzyıl Rus düşünürü Orta Asya'yı “keşfedilmesi gereken Doğu” olarak konumlandırma eğiliminin bir tezahürü olarak da değerlendirilebilir.

gerekli görüldüğü durumlarda restorasyon çalışmaları yapılmasını hem kültürel mirasın korunup gelecek nesillere aktarılması hem de elde edilen verilerin bilimsel araştırmalarla değerlendirilebilmesi açısından son derece önemli buluyorum.

Şüphesiz arkeolojik bulgular, Yengikent'in fiziki yapısını ve tarihsel katmanlarını büyük ölçüde aydınlatmaktadır. Bununla birlikte, bu yerleşimin siyasal ve kültürel işlevini daha derinlemesine kavrayabilmek için İslam coğrafyacıları tarafından kaleme alınan yazılı tasvirlerle başvurmak kaçınılmazdır.

Orta Çağ İslam Coğrafyacılarına Göre Yengikent

IX-X. yüzyıllar Müslüman doğu dünyasında çeşitli bilim ve kültür dallarının sürekli geliştiği bir dönem olmuştur. Bu bilim alanlarından özellikle tarih ve coğrafya bilgisi alanında büyük başarılar elde ettikleri de görülmektedir. Bu gelişmişliğin doğal sonucu olarak mahalli tarih okulları yaygınlaşıp ve tarih ile coğrafya üzerine önemli eserlerin yazılması kaçınılmaz olmuştur. Bu dönemde en büyük bilim merkezlerinin Mısır, İran, Irak ve Orta Asya'nın ekonomik açıdan gelişmiş başkentlerinde olduğu görülmektedir. Kültürel iletişimin başlıca aracı ise bu dönemde yaygın olarak kullanılan Arapça idi. Öyle ki Arap halifeliği çöktükten sonra dahi birkaç yüzyıl daha hegemonyasını korumuştur (Agadjanov, 1977, s. 9; Sıdkova, 2014, s. 11).

Arap fetihleri, idari ve vergi yönetiminin pratik görevleri, kara ve deniz ticaretinin yoğunlaşması, IX-X. yüzyıllarda Arapça konuşulan coğrafi bölgenin genişlemesinde önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte dış güvenliğin sağlanması ihtiyacı ile yayılcı ve misyonerlik istekleri komşu halklar hakkında bilgi toplamaya teşvik etmiştir. Bu dönemde Arap tarihçi ve coğrafyacıları arasında Türkistan'da Türkçe konuşan kavimlere karşı da büyük ilgi duyulmuştur. IX. yüzyılda tarihçi ve coğrafyacıların eserlerine bakıldığında Oğuzlar ve onların önemli şehirlerinden biri olan Yengikent hakkında bilgilerin yer almaya başladığı görülmektedir.

Orta Çağ İslam coğrafyacıları, Yengikent şehrine dair farklı yüzyıllarda çeşitli bilgiler sunmuştur. Bu anlatılar, şehrin stratejik öneminin yanı sıra siyasal ve toplumsal rolünü anlamamıza katkı sağlamaktadır. Yengikent şehri Arapça kaynaklarda *El Karyet'ül Hadise* ve *El Medinetü'l Cedide* isimleriyle kaydedilirken, Farsça kaynaklarda ise *Dih-i Nev* olarak kaydedilmiştir.³ İslam coğrafyacılarının eserlerine bakıldığında zaman zaman Yengikent genellikle Sır Derya nehrinin sol yakasında yer alıp aynı zamanda Aral Gölüne iki fersah uzaklıkta gösterilmektedir.

Yengikent hakkında ilk bilgiler IX. yüzyıl Arap ve İran coğrafya eserlerinde ortaya çıkmaktadır. İbn Rüsteh, *El-A'lâku'n-Neğise* adlı eserinde Ceyhun (Amuderya) Nehri'ni tanıtırken, bu nehrin Aral Gölü'ne döküldüğünü belirtmekte ve söz konusu coğrafyada "Yeni-Kent" (Yengikent) adlı bir yerleşimden bahsetmektedir. Yazar şu ifadeleri kullanır:

"Bu gölün sahilinin sona erdiği ve kuzey rüzgârının estiği noktanın yakınından bölge kralının kullandığı yol geçer. Bu bölgeye Yeni-Kent denir" (İbn Rüsteh, 2017, s. 111).

Bu anlatımdan, Ceyhun Nehri'nin Aral Gölü'ne dökülmeden önce Yengikent'ten geçtiği anlaşılmaktadır. Böylece şehrin stratejik bir güzergâh üzerinde yer aldığı ortaya konmaktadır.

X. yüzyıl Arap coğrafyacı El-Mes'ûdî, *Mürûc ez-Zeheb* adlı eserinde, Aral Gölü'nün bölgede bilinen en büyük göl olduğunu ifade ettikten sonra, göl kenarında yer alan ve "Yenişehir" (Yengikent) adıyla anılan bir Türk yerleşimini tanıtır. Mes'ûdî'ye göre:

"...Bu göl kenarında Türklerin Yenişehir (Yengikent) denilen bir şehirleri vardır. Orada Müslümanlar yaşarlar. Çoğunluğu Türk'dür. Burada konargöçer ve yerleşik Oğuzlar otururlar." (Mesudî, 2011, s. 80; MİTT. 1939, s. 166; Şeşen, 2017, s. 49).

Mesudi yine devam ederek Sır Derya'nın ağzına yakın bir yerde bulunan Yengi-kent adlı kasabada yaşayan Oğuz Türklerinin tipolojik özelliklerinden bahsederek diğer Türklerden cesaretleriyle, çekik

³Çin tarih yazımında da Yengikent'e dair bilgilere yer verilmiştir. *Yuan Shi* adlı resmî tarihî kronikte bu şehir, "Yang Chiehkan" (陽傑侃) olarak kaydedilmiştir (Song, 1976, s. 210). Aynı şekilde, klasik Çin seyahatname ve coğrafya metinlerinden biri olan *Ying-yai Sheng-lan*'da Yengikent, Türkler tarafından inşa edilen yeni şehirlerden biri olarak tanımlanmakta; Sır Derya Nehri'nin güneyinde ve Aral Gölü'ne yaklaşık 15 mil mesafede bulunduğu bildirilmektedir (Feng, 1982, s. 105).

gözleriyle ve kısa boyluluklarıyla ayırt edildiklerini yazar (Mesudi, 2011, s. 80; Lee- Kuang, 2017, s. 207-208).

Diğer bir X. yüzyıl coğrafyacısı olan İbn Havkal, *Sûretü'l-Arṣ* adlı eserinde Mâverâünnehir bölgesine ilişkin değerlendirmelerinde, Sır Derya Nehri'nin Sabran sınırını geçtikten sonra Oğuz ülkesinin kenarındaki bir bozkırdan aktığını ve buradan "El-Karyet El-Hâdîse" adlı yerleşime ulaştığını ifade eder. Onun anlatımı şu şekildedir:

"... Sabran hududunu geçince Oğuz Türkleri ülkesinin kıyısındaki bir bozkırda akar. Buradan 1 fersah uzaklıktaki El-Karyet El-Hâdîse'ye uzanır. Buradan 2 konak uzaklıkta Harez̄m gölüne dökülür. Suları çoğaldığı zaman Ceyhun'un üçte ikisi kadar olur. Mütâreke olunca ve Türkler Müslümanlarla sulh yaptığı zamanlarda bu nebirden El-Karyet El-Hâdîse'ye gemiler yiyecek götürür. El-Karyet El-Hâdîse'de Müslümanlar bulunmasına rağmen, Oğuzlar'ın hükümet merkezidir. Oğuz hükümdarı kışın burada oturur. Buranın yanında Cend ve Hvâre yer alır. Bu şehirlerde Oğuz sultanının idaresin altında Müslümanlar yaşar. Bu üç yerin en büyüğü El-Karyet El-Hâdîse (Yenikent)'dir. Burası Harez̄m'den 10, Fârâb'dan 20 konak uzaklıktadır." diye tasvir etmektedir (Havkal, 2014, s. 389; MİTT., 1939, s. 184).

İbn Havkal'ın verdiği bu bilgiler, Yengikent'in yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda siyasi ve ekonomik bakımdan da Oğuzlar için merkezi bir rol oynadığını göstermektedir.

Hudud-al Alam adlı X. yüzyıla ait anonim Farsça coğrafya eserinde Yengikent, Oğuzlara ait bir şehir olarak tanımlanmakta ve bölgedeki önemli yerleşimlerden biri olarak gösterilmektedir. Eserde, şehrin Harez̄m'den 10, Fârâb'dan ise 20 konak uzaklıkta olduğu belirtilmekte; ayrıca Oğuz yabgusunun bu şehri kışın başkent olarak kullandığı ifade edilmektedir (Hudûd al Âlam, 1937, s. 122).

XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud, Türk dilinin ve kültürünün en önemli kaynaklarından biri olan *Divânü Lûgat-it Türk* adlı eserinde Yengikent'ten doğuya kadar Türk ülkesidir tanımlamasını yaparak,

"Yenkend'in bir adı da Dizrûyin'dir, - sarılığı dolayısıyla Bakır Kale demektir, burası Buhara'ya yakındır. Afşayab'ın kız olan Kaş'ın kocası "Siyavuş" burada öldürülmüştür" şeklinde bilgi vermiştir (Kaşgarlı Mahmud, 2018, s. 149-150).

Bu bilgiler, XII. yüzyılda El-İdrîsî tarafından kaleme alınan *Nüzhetü'l-Müstâk*'ta da doğrulanır. O, Yengikent'i "Karyetü'l-Hâdîse" adıyla anmakta ve buranın Oğuzların kışlık başkenti olduğunu belirtir. Ona göre:

"Karyetülhadîse'de Müslümanlar bulunmakla beraber, burası Oğuzlar'ın başşehridir. Kışın burada Oğuz hükümdarı oturur. Buranın yakınında Hecend ve Hvare bulunup buralarda müslümanlar oturur. Fakat buralar Oğuzlar'ın hakimiyetindedir. Hariz̄m'den buraya on konak uzaklık vardır. Karyetülhadise ise Fârâb'dan on konak uzaklıktadır" demektir (aktaran Şeşen, 2017, s. 105).

Bu bilgi, Hudûd al-Âlem'deki verilerle örtüşmekte ve Yengikent'in bölgesel merkez olma özelliğini pekiştirmektedir.

Biruni, Orta Asya'nın kuzey kesimlerini anlattığı eserinin altıncı ikliminde Yengikent'i (Yeniköy) Oğuzlara (Türkmenlere) ait bir yerleşim yeri olarak göstermekte ve Yengikent, Cend ve Hvare şehirlerinin Sır Derya'nın Harez̄m Gölü'ne döküldüğü yere yakın yerlerde bulunduğunu belirtmektedir (Biruni's Picture of the World, 1937, s. 51).

Gerdizi, *Zeyn al-Abbâr* adlı eserinde Kimekler'e giden yol güzergahını anlattığı bölümde; bu güzergahın Farab'dan Yengikent'e oradan ise Kimekler'in ülkesine gittiğini söyler. Yengikent'ten Kimekler'in ülkesine giden yol üzerinde bir nehrin bulunduğunu ve bu nehri geçtikten sonra sahraya (kumlara) ulaşıldığını kaydeder (aktaran Barthold , 2010, s. 341; aktaran Şeşen, 2017, s. 78).

XIV. yüzyıl coğrafyacısı El-Ömerî, *Mesaliku'l Ebsar* adlı eserinde Turan halklarını anlatırken Yengikent'i bölgedeki meşhur ve önemli şehirler arasında saymaktadır. Ayrıca şehirde Türk kabilelerinin ve onların torunlarının yaşadığına dikkat çeker (El-Ömerî , 2014, s. 88).

İslam coğrafyacıları ile tarihî kaynakların verdiği bilgiler, Yengikent'in yalnızca coğrafi bir yerleşim yeri değil, aynı zamanda Oğuz Yabgu Devleti döneminde stratejik ve idarî açıdan merkezi bir şehir olarak

yapılandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, şehrin söz konusu dönemdeki jeopolitik işlevi ile idarî yapısının ayrıntılı biçimde ele alınması gerekmektedir.

Yengikent'in Oğuz Yabgu Devleti Dönemindeki Jeopolitik ve İdarî Rolü

Orta Çağ tarihi kaynakları incelendiği zaman X. yüzyılda Yengikent şehrinin Oğuzların hem başkenti hem de Oğuz hükümdarının kışlık başkenti olduğu görülmektedir. Oğuzların bu şehri devletin idare edildiği yer olarak seçmesinin birçok sebebi vardı. Bunların en önemlisi hiç şüphesiz Yengikent'in uygun bir coğrafyada bulunmasının yanı sıra Türkistan coğrafyasında büyük ziraat bölgelerinin kesişme noktasında yani İpek Yolu ve Kürk Yolu'nun kavşak noktasında yer almasının büyük etkisi olmuştur. Şehrin coğrafi konumuna bakıldığı zaman Oğuz bozkırları ile Maverâünnehir, Harezm ve Horasan bölgeleri arasında koridor vazifesi görmüştür.

Orta Çağ'da Türkistan'ın önemli yerleşim yerlerinden biri olan Yengikent'in siyasi tarihi gerek iç dinamikler gerekse etrafındaki siyasi yapılanmaların etkileri açısından önemli olayları barındırır. Bu nedenle şehrin Orta Çağ boyunca geçirmiş olduğu siyasi dönüşümleri, yönetim şekillerini, bölgedeki stratejik önemini ve ekonomik ilişkilerini ele alarak tarihsel süreç içerisinde oynadığı rol aydınlatılmalıdır.

İpek Yolu üzerindeki stratejik konumu sayesinde Yengikent, yalnızca ticari değil, aynı zamanda siyasi ve idarî açıdan da bölgesel bir merkez hâline gelmiştir. Bu nedendir ki şehir Orta Çağ boyunca birçok devletin siyasi tarihinde önemli yer tutmuştur.

VII. yüzyılda Batı Göktürk İmparatorluğunun 630-651 yılları arasındaki tarihi, özellikle Tu-lu ve Nu-shi-pi konfederasyonları arasındaki iç mücadelelerle geçmiştir. Devlet, içerisindeki bu çekişmeler neticesinde güç kaybederek 659 yılında yıkılmış ve daha sonra kendilerini bu imparatorluğun mirasçısı olarak nitelendiren Hazar Kağanlığı, Göktürk İmparatorluğunun devlet geleneğini de sürdürerek kısa zamanda Orta Kafkasya'da güç kazanıp, Karadeniz'in kuzeyinden Aral Gölü'ne kadar olan genişçe bölgeyi kontrolleri altına almışlardır. Hazar Kağanlığı doğu sınırlarını sağlamlaştırmak için ise Aral Gölü ve çevresine ayrı bir önem vermişlerdir (Artamonov, 2008, s. 229-230; Togan, 2019, s. 82-83; Golden, 2016, s. 247-249). 766 veya daha sonraki bir tarihte Peçenekler, Karluklar'ın hücumu sonucu Balkaş Gölü ve Sarı Su bölgesinden Aral Denizi ile Hazar Denizi arasındaki bölgeye göç ederek Hazar Kağanlığı için büyük tehlike meydana getirmişlerdir. IX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise Hazar İmparatorluğunun artık zayıfladığı hatta yıkılmaya yüz tuttuğu dönemde, Oğuz boyları da Hazarlarla anlaşarak, Peçenek-Kangar topluluklarını Sır Derya nehrinin aşağı kısmından çıkarıp Oğuz Yabgu Devleti'ni kurmuşlardır⁴ (Artamonov, 2008, s. 547-561; Kurat, 2016, s. 27-28; Agacanov, 2015, s. 193-194).

Orta Çağ kaynakları incelendiğinde, Oğuz Yabgu Devleti'nin kuruluş ve oluşum aşamaları hakkında net bilgilere rastlamak çok zordur. Bu devletin tarihi, birçok efsanevi rivayete dayanmaktadır. Unutmamak gerekir ki bu rivayetler hiçbir zaman tarihi kayıtların yerini tutamaz. Ancak efsanevi bilgilerin güvenilir tarihi kaynaklar ile karşılaştırılarak değerlendirilmesi Oğuz Yabgu Devleti'nin kuruluş ve oluşum aşamalarındaki birçok olayı aydınlatmamıza imkân sağlayacaktır.

Oğuz Yabgu Devleti'nin kuruluşuyla ilgili bazı efsaneler, örneğin yağmur yağdırma gücüne sahip olduğuna inanılan *Yada Taş*'na dair anlatılar, devletin doğuş sürecine dair sembolik anlamlar taşımaktadır. Bu tür rivayetlerin doğrudan tarihî bilgi olarak kabul edilmesi mümkün olmamakla birlikte, dönemin fikir dünyası ve siyasi meşruiyet arayışları açısından değerlendirilmesi önemlidir.⁵

Oğuzların kendilerine ait bir devlete sahip olduklarına dair ilk bilgilere Yakubî'nin *Kitâbu'l-Buldân* adlı eserinde rastlamaktaız. Yakubî, Türk topluluklarından bahsederken şu ifadeleri kullanır:

⁴ Peçenek konfederasyonuna karşı uzun yıllar boyunca sürdürülen kararlı mücadele, Oğuzların en güçlü kabile beyleri etrafında birleşmesini sağlamıştır. Uzun bir süre boyunca siyasi güç, Oğuzların en büyük boylarından biri olan Salur boyunun liderlerinin elinde toplanmıştır. Oğuz beyliğinin bozkırlarda oluşumu muhtemelen Batı Türk Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra, sekizinci yüzyıl gibi erken bir dönemde başlamıştır. Ancak bu sürecin 766 yılına kadar tamamlandığı söylenemez. Oğuz devletiyle ilgili ilk güvenilir bilgiler, dokuzuncu yüzyılın sonu ve onuncu yüzyılın başlarında Arap kaynaklarında yer almaktadır. Örneğin El-Yakubî'ye göre, Oğuzlar diğer Türk boylarıyla yan yana, kendilerine ait bağımsız bir hâkimiyet oluşturmuşlardır. Benzer bilgilere, Oğuzları "hükümdar halkı ar" arasında sayan İbn El-Fakih'in eserlerinde de rastlanmaktadır. El-Yakubî tarihî ve coğrafi eserini 891 yılında, İbn El-Fakih ise eserini 903 yılında tamamlamıştır. Bu nedenle, Oğuz beyliğinin Yengi-kent'i başkent edinerek yükselişe geçmesi muhtemelen bu tarihlere denk gelmektedir (Agajanov, 1998, s. 69-70).

⁵ *Yada Taş* ile ilgili bilgilere ilk kez İbn El-Fakih'in "Kitab Ahbar El-Buldan" adlı eserinde rastlanmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız; Materialı Po İstorii Turkmen i Turkmeni, T. 1, Arabskie i Persidskie İstoçniki, (Pod Redaktsiey: S.L. Volina, A.A. Romaskeviça i A.Yu. Yakubovskogo), İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1939, s. 153-155; S.G. Agacanov, Oğuzlar, (Çev: Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s. 183-187).

“Türkler çeşitli grup ve ülkelere ayrılırlar. Bunlardan bazıları Karluklar (Harluhye) Dokuzoğuz (Tuğuzguz) Türkes, Kaymak ve Oğuz (Guz)’dur. Her birinin kendi başına ayrı bir memleketi vardır ve onların her biri diğeriyle savaşırlar” (Ya’kubî, 2002, s. 75; MİTT, 1939, s. 149).

Benzer şekilde, İbn El-Fakih’in *Kitabu Abbâr El-Buldân* adlı eserinde de Oğuz boylarına dair kıymetli bilgiler yer almaktadır. Yazar, Türk ülkeleri arasında en büyüğünün Dokuz Oğuz ülkesi olduğunu belirttikten sonra, komşu ülkeler arasında Oğuzları da zikretmektedir. Ayrıca Oğuzların kendilerine ait bir hükümdarlarının bulunduğunu ve bu hükümdarın, Türk hükümdarları arasında en seçkin kişi olduğunu ifade eder (aktaran Şeşen, 2017, s. 198).

Yakubî ve İbn El-Fakih’in aktardıkları bilgiler dikkate alındığında, söz konusu dönemde Oğuzların bağımsız bir siyasi teşkilatlanmaya, yani kendilerine ait bir devlete sahip oldukları sonucuna varmak mümkündür.

X. yüzyılda Oğuz şehirleri hakkında bilgi veren en önemli isimlerden biri hiç şüphesiz İdrîsî’dir. Onun eserleri ve haritaları incelendiğinde, Oğuzların başkentlerinin “Eski Guz Eli” ve “Yeni Guz Eli” olarak iki ayrı merkez şeklinde kaydedildiği görülmektedir (aktaran Agacanov, 2015, s. 198–199). *Kitâb Rucâr*’ın çeşitli yazma nüshalarındaki haritalarda “Eski Guz Eli” adı geçmekte olup, 1154 tarihli haritada bu yerleşim, Harezmi Gölü’nün güneydoğusu ile Ruza’nın güneyi arasında kalan bölgeye yerleştirilmiştir.

1192 tarihli bir diğer haritada ise Eski Guz Eli’nin, Şaş bölgesinin kuzeydoğusunda uzanan eğimli dağ silsilesinin eteklerinde konumlandığı görülmektedir (aktaran Miller, 1926, s. 92). *Nüẓhetü’l-Miştâk* adlı eserde ise Eski Guz Eli’nin, Hiyam şehrinin güneybatısına, dört konak mesafede bulunduğu bilgisi yer almaktadır (MİTT, 1939, s. 222; aktaran Şeşen, 2017, s. 116; aktaran Agacanov, 2015, s. 199).

Bu bağlamda dikkat çekici olan husus, aynı eserde “Yeni Guz Eli” ifadesinin de yer almasıdır. İdrîsî, Şaş Nehri’nin aşağı havzasını tanımladığı kısımda bu yerleşimden söz etmekte; buranın Oğuzların başkenti olduğunu ve Oğuz hükümdarının kış aylarını burada geçirdiğini belirtmektedir (aktaran Şeşen, 2017, s. 105; aktaran Agacanov, 2015, s. 199). Bu ifadelerden yola çıkarak, “Yeni Guz Eli” tanımlamasının, aşağı Sır Derya havzasında yer alan Yengikent şehri için kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁶

Erken dönem yerleşimlerinin temel özelliklerinden biri, merkezi otoritenin henüz tam anlamıyla oluşmamış olmasıdır. Yerel yönetimler, kabile yapılarına dayalı olup, zamanla merkezi yönetime geçişin tohumlarını atmıştır. Bu süreçte, ticaret yolları üzerindeki küçük yerleşim yerleri, stratejik konumları sebebiyle sonraki yüzyıllarda büyük siyasi yapılar haline geleceğin sinyallerini vermiştir. X. yüzyıldan itibaren, Oğuz boylarının siyasi örgütlenmesi hız kazanmış ve Yengikent, kurulan bu yapının merkezi konumuna gelmiştir. Yengikent, yerel Oğuz yöneticilerinin ticaret yolları üzerindeki hâkimiyetlerini pekiştirmek amacıyla inşa ettikleri yeni başkent olarak ön plana çıkmıştır. Oğuz Yabgu Devleti’nin merkezi durumundaki Yengikent, askeri stratejilerin ve idari düzenlemelerin odak noktası olmuştur. Bölgedeki yerel aşiretler arasında karar verici ve yönetici rolünü üstlenmiş böylece büyük siyasi güçlerin oluşumuna ortam hazırlamıştır. Yabguluk makamı hem yerel toplulukların hem de komşu bölgelerin isteklerini karşılayacak şekilde yapılandırılmıştır (Agacanov, 1998, s. 66-74).

Oğuz Yabgu Devleti’nin yönetim kadrosuna baktığımız zaman en üst yönetici “Yabgu” unvanına sahiptir.⁷ Bu bilgiyi 922 yılında Oğuz ülkesinden geçen İbn Fadlan şu şekilde açıklamaktadır:

“Oğuz Türklerinin hükümdarına Yabgu denir. Bu, hükümdarın unvanıdır. Oğuzların başına geçen her kişi bu unvanı alır. Onun vekiline (naibine) Kâzerkin (Külerkin) denir. Yine onlardan her reisın naibine aynı unvan verilir” (İbn Fadlan, 2015, s. 16).

Asıl kaynaklarda bu yabguların adlarına rastlanmaz ancak *Cami’üt-tevarih*’te yabguların isimlerinin bazılarını öğrenebilmekteyiz (aktaran Togan, 1982, s. 129-131; Sümer, 1959, s. 375). Barthold’a göre, yabguların hâkimiyeti yeterince güçlü olmadığı gibi sağlam bir temele de oturtulmamıştır (Barthold, 1963, s. 563, 565).

Bununla birlikte, devletin yalnızca askeri ve idarî kadrolarla değil, mali yapılanma açısından da belirli bir kurumsallığa ulaştığı görülmektedir. X. yüzyılın sonu XI. yüzyılın başlarına gelindiğinde Oğuz Yabgu Devleti’nde vergi toplama sisteminin sorunsuz çalıştığı görülmektedir. Agacanov’un belirttiğine göre, Oğuz

⁶ Agacanov’a göre bu adlandırma, IX-X. yüzyıllarda Oğuzların Sır Derya bölgesindeki bozkırları hâkimiyetleri altına almalarıyla bağlantılıdır. X. yüzyılda kaleme alınan Arap ve Fars kaynaklarının Oğuz Yabgu Devleti’nin başkentini “Yengi Kışlak” olarak kaydetmelerini de buna delil olarak göstermeyi denemiştir. (Agacanov, s. 199).

⁷ Yönetim kadrosu hakkında detaylı bilgi için bakınız: (Sümer 1972, s. 53-54; Agacanov, 1998, s. 72).

Yabgu Devleti, X. yūzyılın sonlarında konargöçer topluluklardan otlak ve yaylak kullanımına dayalı olarak vergi toplamıştır (Agacanov, 2015, s. 217). Bu durum Oğuz Yabgu Devleti'nde toprak mülkiyetinin gelişmekte olduğunu göstermektedir.

Bu dönemde Oğuz rivayetlerinde adı geçen bazı yerel otoritelerin siyasi arenada ön plana çıktığı gör÷lmektedir. Selçuklular tarih sahnesine çıkmadan önce Yengikent'te "Ali Han" adında bir hükümdarın varlığından söz edilmektedir. Rivayetlere göre, Moğolların zaman zaman gerçekteştirdiği baskınlar nedeniyle halkın bir kısmı Ürgenç'e sığınmış, geride kalanlar ise liderlik ihtiyacı doğrultusunda Ali Han'ı han ilan etmişlerdir. Muhtemeldir ki, X. yūzyılın son çeyreğinde iktidara gelen bu Ali Han, Ceyhun Irmağı kıyılarında yaşayan kalabalık kabilelerin idaresini oėlu Kılıç Arslan'a emanet etmiştir. Bazı tarihî kaynaklarda Kılıç Arslan'ın, daha sonra "řah Melik" adıyla anılan şahsiyetle özdeşleştirildiği gör÷lmektedir. Bu bağlamda, Ali Han'ın oėlu olarak anılan Kılıç Arslan'ın, Ceyhun nehri kıyısındaki kabilelerin yönetimini üstlendiği ve bu süreçte "řah Melik" unvanını aldığı ileri sür÷lmektedir (Togan, 1982, s. 71-72, Kononov, 1958, s. 66; Ölmez, 2019, s. 98). Ancak bu eşleştirme tüm kaynaklarda açıkça teyit edilmemektedir.

Yengikent, stratejik konumu nedeniyle yalnızca politik ve askeri değil, aynı zamanda ekonomik faaliyetler açasından da önemli bir merkezdi. şehir İpek Yolu'nun üzerinde yer alması sebebiyle farklı coğrafyalardan gelen ticari ürünlerin ve kültürel etkileşimlerin merkezi haline gelmiştir. Suret'ül-Arz'daki kayıttan öğrendiğimize göre Müslümanlar ve Oğuzlar arasında barış zamanlarında Yengikent'e gemiler aracılığıyla buğday getirilmekteydi (Havkal, 2014, s. 389).⁸

Oğuzların şehirleşmiş ilk büyük başkenti olan Yengikent, Sır Derya nehrinin aşağı havzasında ve aynı zamanda Aral Gölü'ne yakın bir noktada olmasından dolayı hem yerleşik hem de konargöçer toplulukların siyasi ve iktisadi alanlarda merkezileşmesine olanak sağlamıştır. Yengikent'in ekonomik başarısı, stratejik konumunun yanı sıra zengin yoğun ticaret yollarına erişiminden de kaynaklanmaktaydı. Bölgeden geçen İpek Yolu, yalnızca mal akışını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda kültürel etkileşimi ve alışverişi de mümkün kılmıştır. Özetle bölgeden Kimeklere ve Harezm'e giden ticaret yolları, Yengikent'i bölgesel bir ticaret merkezi haline getirmiştir.

X. yūzyılın sonlarına doğru Oğuz Yabgu Devleti'nde gerileme döneminin başlamış olduğu gör÷lmektedir. Bunun temel sebebi Oğuz Yabgu Devleti'nde ordu komutanı olan Selçuk Beyin yabgu ile yaşadığı anlaşmazlık sonucu 961'de Cend şehrine çekilmesi ile başlar. Bu dönemde yöneticilerin kötü yönetimi ile halkı ağır baskılara maruz bırakmaları sonucu halk ayaklanmaları başlamış ve devlet kriz dönemine girmiştir. Devlet bu sıkıntılı durumda Cend havalisini ele geçiren Selçuklu kuvvetleriyle de mücadeleye girişince devletin zayıflaması hızlanmıştır (İbnü'l-EsİR, 1991, s. 361-362; Hüseyin 1999, s. 2).

Oğuz Yabgu Devleti'nin dağılma sürecinde Yengikent'in akıbeti de karmaşık ve çalkantılı olmuştur. Oğuz Yabgu Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte Yengikent, hem iç siyasi çekişmelerin hem de dış saldırıların hedefi haline gelmiştir. Bu dönemde Yengikent'in yaşadığı temel olayları şu şekilde açıklayabiliriz:

- Oğuz Yabgu Devleti'nin merkezi otoritesi zayıfladığı, Yengikent de dâhil olmak üzere çeşitli bölgelerde yerel beylikler güçlenmeye başlamıştır. Bu beylikler arasındaki rekabet ve iktidar mücadeleleri, şehrin siyasi istikrarını olumsuz etkilemiştir.
- Yengikent, farklı Oğuz beyliklerinin kontrolü için çekişme alanı haline gelmiş ve bu durum şehirdeki yaşamı olumsuz yönde etkilemiştir.
- Yine Oğuz Yabgu Devleti'nin dağılma sürecinde, Kıpçaklar ve diğer konargöçer Türk boylarının Yengikent ve çevresine yönelik baskıları artırmıştır. XI. yūzyılın sonlarından itibaren Yengikent, Kıpçak boylarının baskılarıyla karşılaşmış; bu süreçte hem ekonomik kaynakları zayıflamış hem de ticaret yolları üzerindeki kontrolü ciddi ölçüde azalmıştır.

Bu gelişmeler şehrin dış ilişkilerinde gerilemeye yol ačmıř, aynı zamanda iç istikrarsızlığı da derinleştirmiştir. Ayrıca, sürekli savaş hali, Yengikent'in tarım alanlarının tahrip olmasına ve nüfusunun azalmasına yol ačmıřtır. (Banguoėlu, 1959, s. 4-6; Kazakhstan Tarihi, 2010, s. 187; İstoriya Kazakhsoy SSR, 1979, s. 63; Ahincanov, 2014, s. 198, 209, 256; Agacanov, 2015, s. 238).

⁸ Bu bilginin yanı sıra şehirde yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde buğday kabuğuna ait fitolitlerin varlığına rastlanmıştır. Bu durum, şehrin çevresindeki arazilerde buğday yetiştirildiğini göstermektedir. Ayrıca mikrobiyomorf kompleksinin yapısı, içerisinde su birikintisi ve tarım alanları barındıran vahalı çöl peyzajını açıkça yansıtmaktadır. Konut içinden alınan örnekler, ev zeminlerinin hasırlarla kaplandığına ve halkın günlük beslenmesinde buğday tükettiğine işaret etmektedir (D. A. Gavrilov vd. 2016, s. 60).

XII. yüzyılın sonlarına doğru Harezmşahlar'ın yükselişi, Orta Asya'daki siyasi dengeleri değiştirmiştir. Harezmşahlar, Yengikent de dâhil olmak üzere Oğuz bölgelerine nüfuz etmeye başlamışlardır. Bu durum, Yengikent'in siyasi özerkliğini kaybetmesine ve Harezmşahlar'ın egemenliği altına girmesine yol açmıştır (Kafesoglu, 2000, s. 89-90).

XIII. yüzyılın başlarında Moğol İmparatorluğu'nun yükselişi ve Orta Asya'ya yönelik istilaları, Yengikent'in sonunu getirmiştir. Moğol orduları, 1219-1221 yılları arasında Orta Asya'yı istila ederken Yengikent'i de ele geçirmişlerdir. Moğol istilası, şehirde büyük yıkıma neden olmuş, birçok yerleşim yeri tahrip edilmiş ve nüfusun büyük bir kısmı ya katledilmiş ya da göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bu olay, Yengikent'in bir şehir olarak önemini kaybetmesine ve zamanla terk edilmesine yol açmıştır (Barthold, 2010, s. 297; Agacanov, 2015, s. 228). Bundan sonraki süreçte şehrin hakimiyeti her ne kadar Kıpçaklarda olsa da şehirdeki ana kitle Oğuzlardan oluşmaktaydı. Kıpçakların şehirdeki hakimiyeti 1220 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte Türkistan'ı kasıp kavuran Moğol ordularının Yengikent önlerine gelmesiyle hakimiyet el değiştirmiştir.

Yengikent'in Oğuz Yabgu Devleti dönemindeki siyasi ve idari rolü, yazılı kaynakların sunduğu bilgilerle büyük ölçüde açıklığa kavuşurken; bu anlatıların maddi kültürle ne ölçüde örtüştüğünü belirlemek amacıyla şehrin arkeolojik katmanlarında tespit edilen kalıntıların detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Arkeolojik Katmanlar ve Kültürel İzler: Seramik, Mimarî ve Hayvan Kalıntıları Üzerinden Bir İnceleme

İpek Yolu'nun güney güzergâhları hem akademi dünyasının hem de halkın odak noktası olsa da Sır Derya Nehri boyunca uzanan, Aral Gölü ve Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarını dolanarak Karadeniz'e ve daha ilerisine ulaşan rota, Erken Orta Çağ'da Türkistan'daki ticaret ve iletişim açısından büyük önem taşıyordu. Bu az bilinen Kuzey İpek Yolu'nun orta kesimlerinde, Sır Derya'nın deltası içinde, 1960'tan önceki Aral Gölü kıyısının doğusunda terk edilmiş küçük şehir kümeleri bulunmaktadır. Bunlar arasında en iyi araştırılanı, Kazakistan'ın Kazalı (Rusça: Kazalinsk) kasabasının yaklaşık 30 km güneyinde ve günümüzde Jankent (Yengikent) adını taşıyan Örkendeu köyünün yanında yer alan yerleşim yeridir. Şehrin surları, daha sonraki dönemlerde yapılaşmamış geniş bir dikdörtgen alanı çevrelemektedir (Arzhantseva-Härke, 2024, s. 186).

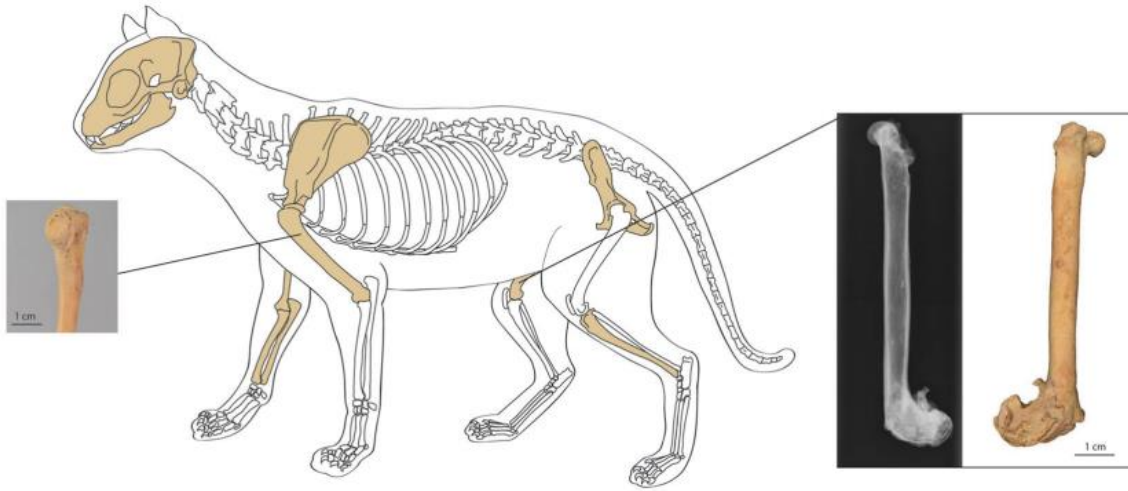
Yerleşimin yapısı ve planı, jeofizik, topoğrafik ve fotogrametrik yöntemlerle sürekli olarak geliştirilmektedir. 2011'den beri gerçekleştirilen jeomorfolojik ve toprak araştırmaları sonucunda, Yengikent'in var olduğu dönemin paleoklimatik koşulları yeniden inşa edilmiştir. Ayrıca 2018'den itibaren arkeozoolojik analizlerle, bölgedeki Erken Orta Çağ sakinlerinin sürü yapısı, beslenme alışkanlıkları ve hayvan ticaretinin temel yönleri üzerine araştırmalar yürütülmektedir (Arzhantseva, Härke, Tazhekeev, 2019, s. 240).

Günümüzde Kazakistan Cumhuriyeti'nin güneyinde yer alan Yengikent şehri hem kültürel hem de ticari anlamda önemli bir merkez olarak öne çıkmıştır. Bu şehir, Sır Derya Nehri'nin aşağı kesimlerinde yer almakta olup, Oğuzların siyasi hayatında olduğu kadar ekonomik ve kültürel hayatında da merkezi bir rol oynamıştır. Ayrıca, Büyük İpek Yolu üzerindeki konumu sayesinde çeşitli medeniyetlerin etkileşim noktası haline gelmiştir.

Yengikent, çevresindeki tarımsal alanlar, su yolları ve kervan yolları sayesinde hem ticari hem de sosyal açıdan etkileşim içinde olduğu diğer yerleşimlerle sıkı ilişkiler kurmaya başlamıştır. Yakın dönem kaynaklarında, Yengikent'in Oğuzların siyasal ve ekonomik merkezi olarak tanımlandığı, bölgedeki ticaret yollarının merkezinde yer aldığı ve dolayısıyla komşu medeniyetlerle kültürel etkileşimin yoğun olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, Yengikent'in stratejik coğrafi konumu, bölgedeki hem yerel sosyal yapının hem de uluslararası ticaretin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Yapılan kazılar sonucunda şehirdeki ilk yerleşim alanı MS VI. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Şehristan merkezi ve iç kale duvarında yapılan kazılarda daha eski herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Hendek 1'de yapılan kazılarda VI-VII. yüzyıllara tarihlenen ve Hazar kıyılarından getirildiği anlaşılan Afrigid seramiği (MS IV-VIII. yy) ele geçirilmiştir. Buradaki ev yapılarının Harezm ve Jeti-Asar kültürüyle benzerlik gösterdiği ancak bu seramiklerin VII-X. yüzyıllardan daha eskiye tarihlendirilemeyeceği anlaşılmıştır. Katmanların tarihlendirilmesi ise, IX-X. yüzyıllara ait sikkelerle, özellikle X. yüzyıla tarihlenen gösterişli süslemeli seramik formlarıyla ve Jeti-Asar kültürünün geç evresiyle yapılan karşılaştırmalarla yapılmıştır (VI-VII. yy.). Güney sur duvarı, altında bulunan ve VIII. yüzyıla tarihlendirilen seramik katmanı sayesinde, bu tarihten önce herhangi bir savunma yapısının bulunmadığını göstermektedir. Buluntular arasında Jeti-

Asar seramikleri çoğunlukta olsa da Harezm ve Kerder stillerine ait örnekler de mevcuttur. Ayrıca VIII-IX. yüzyıla tarihlendirilen Türk tarzı kemer bağlantısı da vardır bu da kasaba surlarının inşasından önce bile Türk varlığını düşündürmektedir. Sit alanının en alt katmanlarında balık kalıntılarının arttığı görülmektedir. Bu artış erken evrelerde şehirde balıkçılığa daha fazla önem verildiğini düşündürmektedir. Tüm bu buluntuların yanı sıra şehirdeki en önemli bulgulardan biri yaralı olduğu anlaşılan evcil bir kedi iskeletinin bulunmasıdır. Bu kedi, bölgedeki ilk evcil kedi örneği olarak büyük önem taşır. Kedi, muhtemelen İran kökenli olup ciddi bir yaralanmadan sonra iyileştirilmiştir (Resim 3-4). VIII. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen bu buluntu bölgenin en eski kedisi olma özelliğinin yanı sıra iki önemli sonuca sahiptir: bunlardan birincisi konargöçer olmayan bir nüfus yani yerleşik bir yaşam biçimini diğeri ise güneybatıya yani daha spesifik bir tanımla İran'a doğrudan veya dolaylı bağlantıyı gösterir. (Härke, Arzhantseva, Tajekeyev, 2020, s. 28-29; Arzhantseva-Härke, 2024, s.188-189; Haruda vd, 2020, s. 1-12; Arzantseva-Ruzanova, 2010, s. 12; Härke, Arzhantseva, 2016, s. 890).

Resim 3: Gölge olarak sunulan iskeletin parçaları; **Sol ek:** Sol humerustaki eklem kırığının yakın çekimi. **Sağ ek:** Sağ femurun X-ışını ve 3D modelinin görünümü. (Haruda vd, 2020, s. 4).

Resim 4: Yengikent'te bulunan kedi iskeleti kalıntıları (Arzhantseva-Härke, 2024, s. 189).

Yengikent II evresinde, yaklaşık 16 hektarlık alanı çevreleyen yüksek savunma duvarlarına sahip olan şehirdeki kaleler ve evler, Harezm tipi mimari örnek alınarak inşa edilmiştir. Jeofizik araştırmalar

sonucunda, şehrin batı tarafında satranç tahtası şeklinde ev blokları, doğu kısmında ise daha düzensiz planlı yapılar ve bazı büyük binaların varlığı ortaya çıkarılmıştır. Alt şehirde muhtemel bir metal atölyesi tespit edilmiştir. Paleobotanik kanıtlar, muhtemelen kasabanın sakinleri tarafından yerel tahıl üretimi yapıldığına işaret etmektedir. Çünkü Yengikent yakınlarında çağdaş köyler veya tarım arazilerine dair bir kanıt yoktur (Härke, Arzhantseva, Tajekeyev, 2020, s. 30; Arzhantseva-Härke, 2024, s. 190-191; Härke, Arzhantseva, 2016, s. 890). X. yüzyıl yazarlarından İbn Havkal eserinde, tahıl, ekmek gibi yiyecek yüklü gemilerin Sır Derya üzerinden Yengikent'e ürün taşıdığını bildirmektedir (İbn Havkal, 2014, s.389). Bu bulgular, Yengikent'in konargöçer kampı olmaktan ziyade, yerleşik ve oldukça gelişmiş bir şehir yapısı ve kültür merkezi olduğunu güçlü şekilde desteklemektedir.

Şehrin nüfus tahminini yapmak oldukça zordur çünkü şehrin banliyölerine dair veriler yoktur. Ancak Türkistan coğrafyasının Erken Orta Çağlardaki kasabalarında tipik bir nüfus yoğunluğu varsayımıyla hektar başına 200 kişi ortalaması kullanıldığında Yengikent'in muhtemel nüfusu en fazla 3000 kişi ancak nüfus yoğunluğunun az olduğu alanlar da hesaba katıldığında yaklaşık 2000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Şehrin alt bölgesinde, duvarlara yapılmış dekoratif resimler, yakın doğu menşeli olduğu anlaşılan cam kaplar, batı kapı yakınındaki bir konuttan çıkarılan bronz kazan, süslü metal çivili bir deri çanta ve daha birçok değerli buluntu ele geçirilmiştir (Arzhantseva-Härke, 2024, s. 190-191).

IX-X. yüzyıla tarihlenen seramik buluntuları, şehirde üç ana kültürel gelenek olduğunu göstermektedir:

- * *Jeti-asar tipi*: Bölgesel demir çağı geleneğine aittir
- * *Harezmi tipi*: Güneydeki Amu Derya uygarlığının çark yapımı seramikleri
- * *Oğuz tipi*: El yapımı, kıvrımlı süslemeli, konargöçer karakterli çömleklerdir (Resim 5)

Bu üç seramik tipi, şehirde bir arada bulunmuş ve aynı tabakalarda birlikte keşfedilmiştir. Bu, kültürel bütünleşme ve çok etnikli bir nüfusu göstermektedir (Amirgalina-Lajla-Bilalov, 2021, s. 120-129; Härke, Arzhantseva, Tajekeyev, 2020, s. 29).

Resim 5: Yengikent'teki çömlek çeşitleri; a) bölgesel tarz b) Oğuz tarzı c) Harezmi tarzı (Arzhantseva-Härke, 2024, s.191).

Son aşamada İşlami temizlik kabı gibi dini işlevli kaplara rastlanmıştır. Ayrıca üzerinde Arap alfabesiyle yazılmış yazılar olan kap parçaları bulunmuştur. Bu parçalardan bir tanesi kũfı yazıyla yazılmış olup IX. yũzyıla tarihlendirilmiştir. Bu buluntular şehirdeki İşlamlaşma sũrecinin etkilerini gũstermesi bakımından önemlidir. şehirde bulunan ok kılıfı askısı (sadak) kancası ve kemer tokaları konarg  cer savaşçıların varlığına da işaret etmektedir. Kalenin kuzey duvarının dışına yerleştirilmiş ve surlarla çevrili kasaba alanının tamamen dışında olan onuncu yũzyıla ait bir çömleğin içinde bulunan ve üzerinde Arapça harfler yazılı olan üç tavuk yumurtası da ortaya çıkarılmıştır. Bu bölümdeki buluntular Yengikent'in Orta ağ'da çok katmanlı, karma ve kültürel olarak zengin bir şehir olduğunu ortaya koymaktadır. Yalnızca yerleşik halk değil aynı zamanda konarg  cerler, tüccarlar ve din  etkilere açık çeşitli toplulukların burada bir araya geldiği anlaşılmaktadır (Arzhantseva-H rke, 2024, s.191-192).

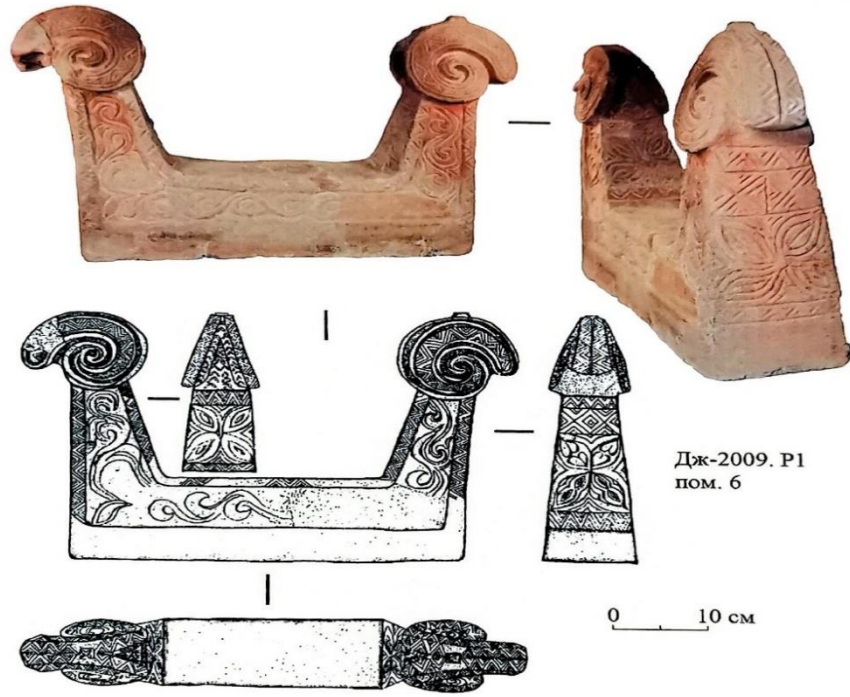
şehirdeki en yoğun yapılaşma dönemi, IX. yũzyıl sonu ile X. yũzyıl boyunca gerçekleşmiş denilebilir. şehristan merkezinde açılan Hendek 1'de, X. yũzyılda inşa edilmiş dört ardıcık konut katmanı tespit edilmiştir. Aşağı şehir boyunca bir şebekede mekanik sondajdan alınan örneklerin radyokarbon tarihlemesi, onuncu yũzyıldan sonra i mek nda hiçbir yerleşim katmanı olmadığını göstermektedir. Bu veri, X. yũzyılda çoğunlukla Buhara'dan geldiği anlaşılan ve şehirde ortaya çıkarılan sikkelerle de doğrulanmaktadır. Samani emirlerin Abd al-Malik (I) ibn Nuh adına basılmış olan sikkenin bulunması örnek olarak verilebilir. İç kale surlarında bulunan sırlı seramik parçaları şehrin XIII. yũzyılda kısa sũreli de olsa yeniden yerleşime açıldığına işaret etmektedir. Bu dönemde şehrin doğu kapısı yenilenmiştir. şehirdeki bu yenilenme işleminin yakınında bulunan ve Altın Orda'ya ait olduğu bilinen Min-T be (Bin Tepe)'nin inşasıyla aynı döneme denk gelmesi kesinlikle önemlidir. Bu zamana kadar Yengikent artık işleyen bir kentsel topluluğun yeri değildi, fakat kalan duvarları ve kalesi bir sũre Min-T be'nin inşası sırasında muhtemelen geçici bir sığınak ya da askeri karakol olarak işlev görmüş olabilir (H rke, Arzhantseva, Tajekeyev, 2020, s. 30; Arzhantseva-H rke, 2024, s.192).

Oğuz konarg  cerleri, VIII. yũzyılın sonlarına doğru, Sır Derya nehrinin kuzeyindeki bozkırlarda ortaya çıktığında (Golden, 2016, s. 217-218), güney ve güneybatıdaki medeniyetlerle yakın bağlantıları olduğu gibi bu medeniyetlerden de akınlar aldığı için karmaşık bir yerleşim şekline dönüşmüş olabilir. IX. yũzyılın sonlarına doğru şehir yeniden tasarlanmış, surlarla çevrilmiş, Harezm'li ustalar tarafından inşa edilmiş ve şehrin nüfusunun önemli bir kısmını Harezm kökenli toplulukların oluşturduğu muhtemeldir (Khazanov, 2005, s. 165). Tolstov'un da şehirde yapmış olduğu arkeolojik araştırmalar neticesinde elde edilen seramik parçaları Yengikent'in esas nüfusunu kolonistler ve Harezm kökenli insanların oluşturduğunu gösterdiği gibi aynı zamanda yerleşik hayatı benimsemiş olan Oğuz gruplarının da bulunduğunu kanıtlar niteliktedir (Tolstov, 1947, s. 68-69; Tolstov, 1962, s. 198-200).

Bu dönemde doğu-batı yönündeki Sır Derya hattını kontrol altına alan Oğuzlar aynı zamanda Volga ve Harezm arasındaki kuzey-güney ticaret hattından da faydalanmıştır. İbn Fadlan, Mukaddesi ve İbn Havkal gibi Orta ağ yazarları bu dönemde Volga ile Harezm arasındaki yoğun ticaretin varlığından söz ederek bu durumu teyit etmektedirler. Bu ticaretin ölçeğini anlayabilmek için; Abb s  ve Saman  dirhemlerinin İşkandinavya ve Slav topraklarında bulunan şaşırtıcı miktarları, Irak ve Orta Asya'nın kuzey Avrupa ile olan ticaretinin dinamikleri hakkında daha net bir fikir verir. Muhafazak r tahminlere göre bu dirhemlerin sayısı 400.000 civarındadır. IX. yũzyılda Irak'tan Hazarlar aracılığıyla kuzeye dirhem akışı vardı; 900 sonrası ise ticaretin y n  Orta Asya'daki Saman ler ve Bulgar pazarı doğrultusunda değişmiştir. Bu dönemde İşkandinav tüccarlar, Saman lerin Orta Asya'daki madenlerinden çıkan yüksek kaliteli gümüş karşılığında Sagaliba (Slav kökenli) esirleri takas etmekteydiler. 950'lerden sonra dirhem kalitesinin düşmesiyle birlikte bu ticaret sistemi hızla  km şt r (Jankowiak, 2017, s. 170-171). Christoph Kilger'de, Gotland adasında ve İşve ana karasında fazlaca dirhem kaydı olduğunu söyler. Kaupang yerleşiminin bu büyük gümüş akışı sistemine nasıl entegre olduğu anlatarak Kaupang'da bulunan dirhemlerin büyük çoğunluğunun VIII. ve IX. yũzyıl Abb s  dirhemleri, az sayıda ise Saman  ve Volga Bulgar dirhemi olduğunu söylemektedir. Ayrıca dirhemlerin Kaupang'daki dolaşımının ağırlıklı olarak IX. yũzyıla ait olup, X. yũzyılda azaldığını vurgular (Kilger, s. 202-203, 205-208). XI. yũzyıla gelindiğinde artık bu parlak dönemin sona erdiğini ve kuzeye giden dirhem akışımının keskin bir şekilde azaldığı görülmektedir.

Yengikent'te X. yũzyıla tarihlendirilen ko başlı bir ocak altlığı 2009 yılında 1 numaralı kazı alanındaki 6 numaralı mek nda kazı başkanı E.D. Zilivinskaya tarafından bulunmuştur. Daha önce 2006 yılında Pavlodar'dan gelen arkeolog ekibi de bu şehirde benzer ocak altlıkları bulmuşlardır ancak 2009 yılında çıkarılan ocak altlığının arkeolojik olarak bozulmamış halde çıkarılması onu değerli kılmaktadır. Bu eser dönemin sanat ve inanç dünyasına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu heykeller, genellikle mezar taşlarında veya anıtsal yapılarla birlikte bulunur ve Oğuzların dini inançları, sosyal yapıları ve estetik

anlayışları hakkında bilgi verir. Koç başı figürleri, Orta Asya Türk sanatında sıkça rastlanan bir motif olup, özellikle Karasuk döneminden itibaren kullanılmıştır. Bu figürler, hem boy ve soy işareti olarak hem de kozmolojik anlamlar taşıyan semboller olarak işlev görmüştür. Türkler, konargöçer yaşam tarzları ve savaşçı kültürleriyle tanınırken, aynı zamanda derin bir inanç ve sembolizm sistemine sahiptiler. Koç başı figürleri, bu inanç sisteminin bir yansımasıdır ve dönemin sosyal yapısını, liderlik anlayışını ve dini ritüellerini anlamada önemli bir rol oynar (E.A. Pşeniçnova, 2014, s. 290; Berkli, 2011, s. 235). (Resim 6-7)

Resim 6: Kazılarda Ortaya Çıkarılan Koç Başı Mezar Taşları (Korkut Ata Kızılorda Üniversitesi “Arkeoloji ve Etnografya” Bilimsel Merkezi Araştırmaları Arşivi)

Kaynak: Korkut Ata Kızılorda Üniversitesi “Arkeoloji ve Etnografya” Bilimsel Merkezi’nin 2014’deki Araştırma Çalışmalarının Arşivi.

Resim 7: Kazılarda Ortaya Çıkarılan Koç Başlı Buluntular (Shorayev, 2023, Ek 36).

Koç başı motifleri, Orta Asya Türk kültüründe g, kuvvet, cesaret ve koruma sembolü olarak kabul edilmiştir. Koç, Tengricilik inancında önemli bir semboldür. Gökyüzü ve doğa ile bağlantılı ko, Tengricilik inancı çerçevesinde kötü ruhlardan korunma, bereket sağlama ve yeniden doğuşu simgelemesi amacıyla özellikle ocak altlıklarına işlenmiştir. Aynı zamanda, Oğuz boyları arasında bu tür figrlr boy kimliği ya da sosyal statünün bir göstergesi olarak da değerlendirilmiştir. Yengikent'teki arkeolojik kazılarda bu tür motiflere sahip çok sayıda eser bulunmuş, söz konusu bu buluntular, Orta ağ Türk sanatının karakteristik öğeleri arasında yer almıştır.

Ocak altlıklarında yer alan ko başı figürleri, süsleme amacı olarak kullanılmalarının yanı sıra aynı zamanda evin koruyucusu, ateşin kutsallığının temsili ve ataların ruhlarıyla bağlantı kurma aracı olarak da işlev görür. Özellikle Oğuzların yerleşik hayata geçmeye başladığı dönemlerde, bu tür nesnelerin evlerde bulunması, konargöçer döneme ait ritüel mirasın devam ettiğini göstermektedir. Zira, ocak, hem Türk-İşlam inancında hem de İşlam ncesi Türk inanç sistemlerinde kutsal bir alan olarak kabul edilmiş, dolayısıyla ocak altlığı, yalnızca işlevsel bir eşya değil, aynı zamanda aile birliğini, ataların ruhlarını ve evin manevi merkezini simgeleyen önemli bir unsur olmuştur.

Yengikent'teki ko başı eserler, Orta Asya Türk kültürünün ve Oğuzların tarihî ve kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. Bu eserler aynı zamanda dönemin sanat anlayışını, dini inançlarını ve sosyal yapısını anlamada değerli birer kaynaktır. Yengikent'in terk edilmesiyle birlikte bu eserler, bölgenin tarihî ve kültürel zenginliğini günümüze taşıtmaktadır.

Sonuç olarak bugüne kadar elde edilen bulgular, geçmişte ileri sürülen hipotezin bazı temel unsurlarının geçerliliğini yitirdiğini göstermektedir. Özellikle, konargöçer Oğuzların şehri kurduğu yönündeki görüş desteklenmemektedir. Bulgular, şehirleşmenin bu konargöçer nüfusun gelişiyle doğrudan bağlantılı olmadığını ortaya koymaktadır. Yengikent'in VIII. yüzyılda kurulduğu varsayımı da geçersizdir. Radyokarbon ve stratigrafik veriler, bu alanda çok daha önceye dayanan bir yerleşim olduğunu kanıtlamaktadır. şehirleşmenin güneyden ithal edildiği yönündeki tez yani Hrezm'den gelen bir "kentsel model"i'n yukarıya taşındığı fikri artık sorgulanmaktadır. Yeni veriler, yerel ve bölgesel dinamiklerin çok daha önemli olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak Yengikent, ilk düşünüldüğü gibi dışarıdan "kurulan" bir şehir değil; organik olarak gelişmiş, yerel halkın ve bölgesel etkileşimlerin şekillendirdiği bir "yerleşim modeli" sergilemektedir. Bu da Erken Orta ağ Türkistan'ındaki şehirleşmenin çok daha karmaşık ve çok katmanlı bir süreç olduğunu göstermektedir.

Yengikent'te elde edilen arkeolojik materyaller, şehrin kültürel dokusu ve tarihsel evrimi hakkında önemli ipuçları sunmakla birlikte bu bulguların hangi yöntemlerle toplandığı, ne şekilde analiz edildiği ve nasıl tarihsel anlamlar üretildiği aşağıdaki bölümlerde sistematik biçimde ele alınacaktır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada kullanılan veri toplama araçları hem tarihsel belgelerin nitel analizine hem de arkeolojik verilerin sistematik şekilde derlenmesine olanak sağlayacak biçimde tasarlanmıştır. Çalışmanın temel veri seti iki ana kaynaktan elde edilmiştir:

- 1) Orta ağ'a ait Arapça ve Farsça yazılmış birincil kaynaklar;
- 2) Yengikent kazı alanında gerçekleştirilen arkeolojik saha çalışmaları ve bu çalışmalara ait rapor, plan, görsel ve tipolojik kataloglar.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada kullanılan veriler, iki ana kaynaktan türetilmiştir:

- 1) Yazılı tarihsel belgeler
- 2) Arkeolojik saha verileri.

Verilerin analiz süreci hem içerik hem de bağlamsal czmlmeleri içerecek şekilde çok yönlü bir yöntemle yrtlmştir. İlk aşamada, IX-XII. yüzyıl İşlam coğrafyacılardan kaleme alınan yazılı metinler incelenmiştir. İbn Rüsteh, İbn Havkal, El-Mesudi, El-İdrisi ve Kaşgarlı Mahmud gibi mellişlerin eserlerinde Yengikent'e dair geçen bölümler belirlenip kaydedilmiştir. Özellikle şehirlerin tanımlandığı, siyasi-idari yapıların anlatıldığı ve ticaret yollarının geçtiği gzerghların tasvir edildiği paragraflar, jeopolitik konum, siyasi merkezilik, İşlamlaşma süreci ve sosyo-ekonomik yapı şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu metinlerde geçen "El-Karyetü'l-Hdise, El-Medinetü'l Cedide" ve "Dih-i Nev" gibi toponimlerin eşleştirilmesi, Yengikent'in tarihi coğrafya içindeki yerinin tespiti açısından önemli olmuştur. Bu yazılı

kaynaklar ayrıca eleştirel tarih metodu çerçevesinde değerlendirilmiş; metinlerin yazıldığı dönemin ideolojik ve siyasi koşulları göz önünde bulundurularak anakronizmden kaçınılmıştır. Aynı zamanda, metinler arası karşılaştırma yöntemiyle tutarlılık analizi yapılmış ve Yengikent'in tarihsel kimliği ile anlatısal sürekliliği değerlendirilmiştir.

İkinci veri kümesini oluşturan arkeolojik bulgular, özellikle 1940'lardan itibaren Tolstov ve ekibiyle başlayan, 2000'li yıllarda Arzhantseva, Härke, Bilalov, Tajekeyev gibi araştırmacıların devam ettirdiği kazı çalışmalarıyla elde edilen somut kalıntılardır. Bu bulgular, tipolojik, mekânsal ve diplomatik analiz teknikleriyle değerlendirilmiştir. Tipolojik analiz, seramik, metal ve cam eserlerin form, süsleme ve üretim tekniklerine göre sınıflandırılmasını içermektedir. Örneğin, Jeti-Asar, Harezmi ve Oğuz tipi çömleklerin aynı katmanda bulunması, çok kültürlü bir yerleşime işaret eden önemli bir veridir. Mekânsal analiz, şehrin yerleşim planının (grid-plan) ve sur sistemlerinin incelenmesine dayanır. Jeofizik yöntemlerle elde edilen veriler, doğu ve batı mahallelerinin farklı sosyo-ekonomik yapıları olduğunu göstermektedir. Diplomatik analiz, Yengikent'te bulunan Samanî dönemi bakır ve gümüş sikkelerinin incelenmesini kapsamaktadır. Abd El-Malik (I) ibn Nuh adına basılmış dirhem örneği, şehrin X. yüzyılda Buhara ile ticari bağlantısını göstermektedir. Ayrıca, zooarkeolojik ve paleobotanik bulgular, şehirdeki yaşam tarzı hakkında ipuçları sunmuştur. VIII. yüzyıla tarihlendirilen evcil kedi iskeleti ve yerel tahıl üretimi kanıtları, yerleşik bir yaşam biçimi ve kültürel bağlantıları desteklemektedir.

Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler ile arkeolojik bulgular eşleştirilerek karşılıklı doğrulama yöntemi uygulanmıştır. Örneğin, İbn Havkal'ın Yengikent'e gemilerle yiyecek taşındığı yönündeki ifadesi, bölgede bulunan tahıl kalıntıları ve tahıl taşıma kapları ile desteklenmiştir. Benzer şekilde, İslamlaşma sürecine dair yazılı veriler, kufi yazılı seramik parçaları ve dini işlevli kaplar ile arkeolojik düzlemde somutlanmıştır. Bu analiz hem yazılı hem de maddi kültür belgeleri arasında disiplinler arası bir sentez oluşturarak, Yengikent'in sadece tarihsel bir olaylar dizisiyle değil; aynı zamanda mekânsal, kültürel ve sosyo-politik bağlamlarıyla anlaşılmasını mümkün kılmıştır. Verilerin bu çok yönlü değerlendirilmesi, şehrin Orta Çağ Türkistan'ındaki merkezi rolünü daha derinlikli ve bütünsel bir şekilde ortaya koymuştur.

Bulgular

Bu çalışmada Yengikent şehri üzerine gerçekleştirilen tarihsel ve arkeolojik analizler, şehrin Orta Çağ boyunca çok katmanlı bir siyasi, ekonomik ve kültürel merkez olarak yapılandığını ortaya koymaktadır. Yazılı kaynaklar detaylı incelendiğinde, Yengikent'in IX–XI. yüzyıllar arasında Oğuz Yabgu Devleti'nin kışlık başkenti olduğu anlaşılmaktadır. İbn Havkal, El-Mesudi, El-İdrisi ve Hudûd al-'Âlem gibi İslam coğrafyacıları, Yengikent'in bir yönetim merkezi olarak işlev gördüğünü ve Oğuz Yabgusu'nun burada ikamet ettiğini belirtmişlerdir. Kentin siyasi rolü, yalnızca merkezi bir idare alanı olmasıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda diplomatik temaslar ve ticari müzakerelerin gerçekleştiği bir platform olmuştur. Yengikent kazılarında elde edilen bulgular, şehrin VI. yüzyıldan itibaren yerleşim gördüğünü ve IX. yüzyıl sonlarında büyük çapta yeniden inşa edildiğini göstermektedir. Şehir, 16 hektarlık bir alanı kaplayan surlarla çevrilidir ve batı kısmı satranç tahtası şeklinde planlı mahallelerden, doğu kısmı ise düzensiz yapılaşmalardan oluşmaktadır. Bu düzen, yerleşik ve organize bir kent yaşamının varlığını göstermektedir. Ayrıca şehirdeki iç kalede dört ardışık konut tabakası bulunmuş ve X. yüzyıldan sonra yoğun yerleşimin sona erdiği belirlenmiştir.

Kazılarda ortaya çıkan Jeti-Asar, Harezmi ve Oğuz tipi seramiklerin aynı tabakalarda bulunması, şehirde çok etnikli ve kültürel açıdan karmaşık bir topluluğun yaşadığını göstermektedir. Ayrıca İslamlaşmaya dair buluntular, dini işlevli temizlik kapları, kufi yazılı kap parçaları ve üzerinde Arap harfleri bulunan çömlek içine konmuş üç tavuk yumurtası gibi buluntularla desteklenmektedir. Bu veriler, şehrin sadece siyasi değil, aynı zamanda dini merkezleşme süreçlerine de sahne olduğunu ortaya koymaktadır. Yengikent'in İpek Yolu üzerindeki konumu, şehri ticaretin ve mal akışının kilit noktası haline getirmiştir. Samanî dönemine ait gümüş dirhemler, Buhara'dan tahıl taşıyan nehir ticareti, cam ve metal işçiliğine dair bulgular şehirde üretim ve ticaretin yoğun olduğunu göstermektedir. Özellikle X. yüzyıla ait Samani sikkeleri, şehrin uluslararası ticaret ağlarıyla entegre olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca bölgeden İskandinavya ve Slav topraklarına kadar ulaşan dirhem akışı da Yengikent'in bu global ekonomik sistemdeki aracı rolünü vurgulamaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

X. yüzyıl kaynaklarında geçen Yengikent'in bir "konargöçer başkenti" olduğuna dair ifadeleri doğrudan kabul etmek problemli olabilir. Bu bilgiye şüpheyle yaklaşmamızı gerektiren birtakım gerekçeler

vardır. İlk olarak şehrin boyutu ve dzenini incelendiğinde, o dñemin konargöçer başkentleriyle örtüşmediğı görölmektedir. Moğolistan merkezli Karabalgasun ya da Karakurum gibi merkezler Yengikent'e oranla daha büyüklerdir. Hazar bozkırlarında yer alan şehirlerde konargöçer çadırlarına uygun açık alanlar bulunurken, Yengikent'te böyle bir düzen de yoktur. Anıtsal yapılar eksiktir. Özellikle kalede büyük kamu binaları, saraylar veya dini yapılar bulunmamaktadır. Kuzey sur içindeki kerpiç platform, bu eksikliği telafi etmemektedir. Çünkü buradaki yapılar ne anıtsaldır ne de işlevi açıktır. Ayrıca yine arkeolojik veri sonuçları incelendiğinde Yengikent II, bir başkentten ziyade Harezmi şehrine daha çok benzemektedir. Bu nedenle geçmişte de tartışmalı olan Yengikent'in yeri konusu tekrardan akıllara; "günümüzde arkeolojik araştırmalar yapılan yer gerçekten tarihi kaynaklarda başkent olarak bahsi geçen Yengikent mi?" sorusunu getirmektedir.

Bundan sonraki süreçte;

Disiplinlerarası Çalışmaların Artırılması: Yengikent üzerine yürütülecek çalışmaların yalnızca tarih ve arkeolojiyle sınırlı kalmaması; coğrafya, mimarlık, etnobotanik ve sosyoloji gibi alanlardan da faydalanması, çok boyutlu analizleri destekleyecektir.

Karşılaştırmalı Şehir Çalışmaları: Yengikent'in Orta Çağ'daki çağdaşı olan Otrar, Suğnak, Cend ve Cankent gibi şehirlerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi, şehirlerarası ilişkilerin ve siyasi ağların ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacaktır.

Yazılı ve Maddi Kültür Senkronizasyonu: Yazılı kaynaklardaki veriler ile arkeolojik buluntuların daha bütüncül ve sistematik biçimde karşılaştırılması, tarihsel olayların dönemsel bağlamı içinde tutarlı bir şekilde yeniden inşa edilmesini ve anakronizmden uzak yorumların geliştirilmesini mümkün kılacaktır.

Dijital Arşiv ve Belgeleme: Kazı bulgularının dijital ortamda kataloglanması, uluslararası erişilebilirliği artıracak; böylece Yengikent üzerine yapılan akademik üretim küresel düzeyde zenginleşecektir.

Açığa Çıkarılmış Yapıların Müzeye Dönüştürülmesi ve Kamuya Açık Hale Getirilmesi: Böylece hem tarihsel mirasın korunmasını sağlayacak hem de arkeolojik bilginin toplumla buluşmasına imkân tanıyarak bölgesel turizmi canlandıracak önemli bir kültürel hamle olacaktır.

Yengikent'in Kültürel Miras Olarak Tescili: Şehrin UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine aday gösterilmesi ve koruma altına alınması hem bilimsel hem de kültürel farkındalık açısından önem kazandıracaktır.

Etik Beyan

"Oğuzların Astanası Yengikent: Orta Çağ Türkistan'ında Bir Siyasi Merkezin Yükselişi ve Düşüşü" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir

Ethical Declaration

During the writing process of the study "*Jeti- Asar (Seven Asar) Cuştur: Runic Inscription And Anthropomorphic Figures Found at Altın-Asar Fortress*" scientific rules, ethical and citation rules were followed. No falsification was made on the collected data and this study was not sent to any other academic publication medium for evaluation.

Declaration of Conflict

There is no potential conflict of interest in the study.

Çatışma Beyanı

Mevcut araştırmada çıkar çatışmasına neden olacak herhangi bir kurum yoktur.

Teşekkür

Araştırma sürecinde sergilediğı teşvik edici yaklaşım, gösterdiği anlayış ve sağladığı motivasyon desteğıyle çalışmamın daha verimli bir şekilde ilerlemesine katkı sunan kıymetli hocam Prof. Dr. Yavuz Günaşdı'ya teşekkür ederim.

Kaynakça

- Agacanov, S. G. (1998). The States Of The Oghuz, The Kimek and The Kipçak, (Edit: M.S. Asimov and C.E. Bosworth), *History of Civilizations of Central Asia (The age of achievement: A.D. 750 to the end of the fifteenth century)*, Volume IV, Unesco Publishing, Unesco, 66-77.
- Agacanov, S. G. (2015). *Oğuzlar*, (Çev: Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Agadjanov, S. G. (1977). K etničeskoy istorii oguzov Sredney Azii i Kazakstana, *İzvestiya AN Turkmen'skoy SSR*, No:4.
- Amirgalina G. T. (2014). Kermaçeskiy Kompleks (Opisanie Keramiki Po Kategoriyam), *Kompleksnye İssledovaniya Gorodişa Djankent (Raboti 2011-2014 gg.)*, Almatı, 188-289.
- Amirgalina, G. T., Makhambetova, L. A. and Bilalov, S. U. (2021). Classification of Kitchen Pots from the Medieval Walled City Dzhankent, *Al-Farabi Kazakh National University Bulletin of History* 3, no: 102, 120–129.
- Arabskie i Persidskie Istochniki*. (1939). (Pod Redaktsiyey: S.L. Volina, A.A. Romaskevicha i A.Yu. Yakubovskogo), İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad.
- Artamonov, M. İ. (2008). *Hazar Tarihi* (Türkler, Yahudiler, Ruslar), (Çev: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Arzhantseva, I. A.- Ruzanova, S. A. (2010). Gorodişe Djankent i Problema "Bolotnih Gorodish", *Drevnie Tsvivilizatsii na Srednem Vostoke: Arheologiya, İstoriya Kultura*, Moskva: Gosudarstbenniy Muzei Vostoka, 11-13.
- Arzhantseva, I. A., Haerke, H. H. ve Tazhekeev, A. (2019). Rabotu Po Proektu "Nomad State Formation and Urbanization: The Early Medieval Town of Dzhankent (Aral Sea Region, Kazakhstan), *Drevnosti Vostochnoy Evropy, Tsentral'noy Azii i Yujnoy Sibiri v Kontekste Sıyazey i Vzaımodeystviy v Evraziyskom Kul'turnom Prostranstve (Nove Dannye i Kontseptsii): Materiali Mejdunarodnoy Konferentsii, 18–22 Noyabrya 2019 g., Sankt Peterburg. T. I. Drenniyaya Tsentral'naya Aziya v Kontekste Evraziyskogo Kul'turnogo Prostranstva ((Nove Danne i Kontseptsii)*, İİMK RAN, Nevskaya Tipografiya, 239-241.
- Arzhantseva, I. A., Härke, H. (2024). Dzhankent (Kazakhstan) – An Early Medieval Trading Node on the Northern Silk Road?, *Reimagining the Silk Roads*, University of Nottingham, 186-199.
- Banguoğlu, T. (1959), Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, TTK, Ankara, 1-26.
- Barthold, V. V. (1897). Drevnie Goroda Turkestana, *Zapiski Turkestanskogo Krujka Lubiteley Arheologii*, Vıp. 3, Taşkent.
- Barthold, V. V. (1899). K issledovaniyu Sredney Azii, *Zapiski Turkestanskogo Krujka Lubiteley Arheologii*, Vıp. 5, Taşkent.
- Barthold, V. V. (1963). Oguzı (Turkmeni) do obrazovaniya Sel'çuk'skoy İmperii, *Soçineniya*, T.2 (1), İzdatel'stvo Vostochnoy Literaturı, Moskova, 559-573.
- Barthold, V. V. (2010). *Orta Asya (Tarih ve Uygarlık)*, (Çev: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Baypakov, K. (2007). *Kazakstannın Ejelgi Kalaları*, Aruna Ltd., Almatı.
- Baypakov, K. M., Taymagambetov, J. K. (2006). *Arheologiya Kazahstana*, KazNU, Almatı.
- Berkli, Y. (2011). Anadolu'daki Koyun, Koç ve At Heykel Biçimli Mezartaşlarında Görülen Damgalar: "Kökenleri, Sanat Tarihindeki Yeri ve Önemleri", *EKEV Akademi Dergisi*, 15(46), 235-246.
- Bilalov, S.U – Tajekeyev, A.A.- Darmenov, R.T. (2018). İtogi Arheologičeskikh İssledovaniy na Gorodişçe Djankent, (İssledovaniy na Gorodişçe Djankent), *Materialov Mejdunarodnoy Naučno-Praktičeskoy Konferentsii "Margulanovskıye Çteniya"*, Almatı-Aktobe, 2.
- Biruni. (1937). *Biruni'a Picture of the World*, (Haz: A.Zeki Velidi Togan), Memoirs of the Archeological Survey of the India, No: 53, Delhi.
- El-Hüseyni, Şadruddin Ebu'l-Hasan 'Ali İbn Nâsır İbn 'Ali (1999), *Abbârii'd-Devleti's-Selçukiyye*, (Çev: Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Feng, Ch'eng-Chün. (Ed.). (1982). *Ying-yai sheng-lan jiao-çhu* [Annotated edition of *The Overall Survey of the Ocean's Shores*]. Peking: Haiyang Chubanshe.
- Gavrilov, D. A., Şumilovskih, L. S., Amirov, E. Ş., Kamaldinov, I. R. (2016). Microbiomorfnoe İssledovanie Kulturnogo Slova Gorodişa Jankent (X-XIII. vv), *Yujny Kazakhstan*, Динамика окружающей среды и глобальные изменения климата, 7, 1(13), 54-62.
- Golden, P. B. (2014). *Türk Halkları Tarihine Giriş (Orta Çağ ve Erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu)*, (Çev: Osman Karatay), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Härke, H., & Arzhantseva, I. (2016). Some theories, models and analogies for Dzhankent: A context for early medieval urbanization on the lower Syr-Darya, *World of Great Altai*, 2(4.2), 886–896.
- Härke, H., Arzhantseva, I. A., Tajekeyev, A. A. (2020). The early medieval town of Dzhankent (Kazakhstan): From initial hypothesis to new model, *The European Archaeologist*, (66), 27–33.
- Härke, H., Arzhantseva, I. A., Tazhekeev, A. A., Bronnikova, M., Modin, I. N., & Panin, A. V. (2020). Interdisciplinary Fieldwork at Jankent: Exploring Early Medieval Urbanization on the Lower Syrdarya, *In Margulan Readings – 2020: Proceedings of the international scientific and practical conference "Great Steppe in the light of archaeological and interdisciplinary research" (Almaty: A.Kh. Margulan Institute of Archaeology, Vol. 1, 219–229.*
- Härke, H., Bilalov S., Amirgalina G., (2019). Preliminary Results of Archaeological Research The Western Gate of The Medieval Settlement Dzhankent in 2018, *Journal of History*, No: 2 (93), 30-40.
- Haruda, A. F., Miller, A. V., Paijmans, J. L.A., Barlow, A., Tazhekeyev, A., Bilalov, S., Hesse, Y., Preick, M., King, T., Thomas, R., Härke, H. and Arzhantseva, I. (2020). The Earliest Domestic Cat on the Silk Road, *Scientific Reports* 10 (1): 11241, Londra: Publishing Group UK, pp. 1-12.

- Hudūd al ʿĀlam. (1937). 'The Regions of The World' (A Persian Geography 372 A.H.-982 A.D.), (Translated: V. Minorsky), Printed At The University Press, London.
- İbn Fadlan. (2015). *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, (Çev: Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- İbn Havkal. (2011). *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, (Çev: Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- İbn Rüşteh. (2017). *El-A'lâku'n-Nefise (Dünya Coğrafyası)*, (Çev: Ali Fuat Eker), Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- İbnü'l Esîr. (1991). *El-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, (Çev: Abdülkerim Özeydin), Cilt IX, İstanbul: Bahar Yayınları.
- İstoriya Kazakhsoy SSR, (1979). (S Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney), İzdatel'stvo Nauka Kazakhsoy SSR, T. 2, Alma-Ata.
- Jankowiak, M. (2017). What Does the Slave Trade in the Saqaliba Tell Us about Early Islamic Slavery?, *International Journal of Middle East Studies*, 49, 169–172.
- Kafesoğlu, İ. (2000). *Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kallaur, V. A. (1903). Drevnie goroda i seleniya (Razvalini) v Perovskom uезде v doline r.r. Sır-Dar'i i Yanı-Dar'i, // PTKLA, VIII, Taşkent, No:9.
- Kallaur, V. A. (1904). Razvalini Drevnih Krepostey po reke Yanı-Dar'ye // PTKLA, IX, Taşkent, 56-59.
- Kâşgarlı Mahmud. (2018). *Divanü Lûgat-it Türk*, (Çev: Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kazakhstan Tarihi (Köne Zamannan Buginge Deyin). (2010). [History of Kazakhstan (From Antiquity to The Present Day)]. Bes Tomdik. Tom 1., Atamura, Almatı.
- Khazanov, A. M. (2005). Nomads and Cities in the Eurasian Steppe Region and Adjacent Countries: A Historical Overview, *In Shifts and Drifts in Nomad-Sedentary Relations*, (edited by Stefan Leder and Bernhard Streck), Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 163–78.
- Kilger, C. (2008). Kaupang from Afar: Aspects of the Interpretation of Dirham Finds in Northern and Eastern Europe between the Late 8th and Early 10th Centuries, *In Means of Exchange: Dealing with Silver in the Viking Age*, Kaupang Excavation Project Publication Series, vol. 2 – Norske Oldfunn XXIII, (edited by Dagfinn Skre), Aarhus: Aarhus University Press. pp. 199–252.
- Kononov, A. N. (1958). *Rodoslovnaya Turkmen (Soçinenie Abu-l-Gazî)*, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad.
- Kovalev, R. K. (2005). Commerce and Caravan Routes along the Northern Silk Road (Sixth to Ninth Centuries). Part 1: The Western Sector, *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, (14), 55–105.
- Kurat, A. N. (2016). *Peçenekler*, (Çev: Ahsen Batur), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Lee, J.-Y., & Kuang, S. (2017). A Comparative Analysis of Chinese Historical Sources and Y-DNA Studies with Regard to the Early and Medieval Turkic Peoples, *Inner Asia*, (19), 197–239.
- Lerh, P. İ. (1868). Arxeologicheskaya Poezdka v Turkestanskiy Kray Letom 1867 goda, *Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk*, Sankt Peterburg.
- Levina, L. M. (1971). Keramika Nizhney i Sredney Syrdarii v 1 tysyacheletii n.e. (The Pottery of the Lower and Middle Syrdarya in the 1st millennium AD), Moskva Nauka.
- Mesudî. (2011). *Murûc Ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, (Çev: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul. (2011).
- Meyendorf, E. K. (1975). Puteşestvie İz Orenburga v Buharu, *Glavnaya Redaktsiya Vostochnoy Literaturi*, Moskva.
- Meyer, L. L. (1865). *Kirgizskaya Step Orenburgskogo Vedomstva*, Sankt Peterburg.
- Miller, K. (1926). *Mappae Arabicae*, Arabischewelt-und Landkarten des 9-13 Jahr. Bd. I, Stuttgart.
- Ölmez, Z. (2019). *Oğuzname Kaynağı Olarak Şecere-yi Terâkime*, BilgeSu Yayınları, Ankara.
- Pşeniçnova, E. A. (2014). Restavratsiya Oçajnoy Podstavki, *Kompleksne İssledovaniya Gorodişa Djan Kent (Raboti 2011-2014 gg.)*, Almatı, 290-292.
- Shorayev, B. (2023). *Kazakistan'da İpek Yolu Üzerinde Gelişen Mimari Miras*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sıdkova, J. T. (2014). Mesto Djankenta v Srednevekovoy İstorii Priaral'ya: ;Oguzı i İh Goroda Po Pis'mennım İstoçnikam, *Kompleksne İssledovaniya Gorodişa Djan Kent (Raboti 2011-2014 gg.)*, Almatı, 11-15.
- Stasova, V. V. (1894). *Sobraniye Soçineniy (1847-1886)*, Tom 2, Sankt Peterburg.
- Sümer, F. (1959). Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVII, S. 3/4, 359-455.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanlar*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Şeşen, R. (2017). *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Şihabettin b. Fazlullah El-Ömerî. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesâlikü'l Ebsâr)*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Tajekeyev, A. (2011). Ortasırılık Jankent Kala Jurtı Manındağı Eskertkişterdin Zertteui Men Ornası, *Habarşı/Vestnik Tarih Seriyası*, El-Farabi Atındağı Kazak Ultık Universiteti, No: 2 (61), Almatı.
- Togan, A. Z. V. (1982). *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznamesi, tercüme ve tablilî)*, Enderun Yayınları, İstanbul.
- Togan, A. Z. V. (2019). *Umumi Türk Tarihine Giriş (En Eski Devirlerden, Asra Kadar)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Tolstov, S. P. (1962). *Po Drevnim Deltam Oksa i Yaksarta*, İzdatel'stvo Vostochnoy Literaturi, Moskva.
- Tolstov, S. P. (1947). Goroda Guzov, *Sovetskaya Etnografiya*, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSR, Moskva, 55-102.
- Tolstov, S. P. (1948). *Po Sledam Drevne Horezmşihskoy Tsivilizatsii*, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad.
- Ya'kubi. (2002). *Ülkeler Kitabı*, (Çev: Murat Ağarı), Ayışığıkitapları, İstanbul.

Song, L. (Ed.). (1976). *Yuan shi* [History of the Yuan dynasty]. Beijing: Zhonghua Shuju.

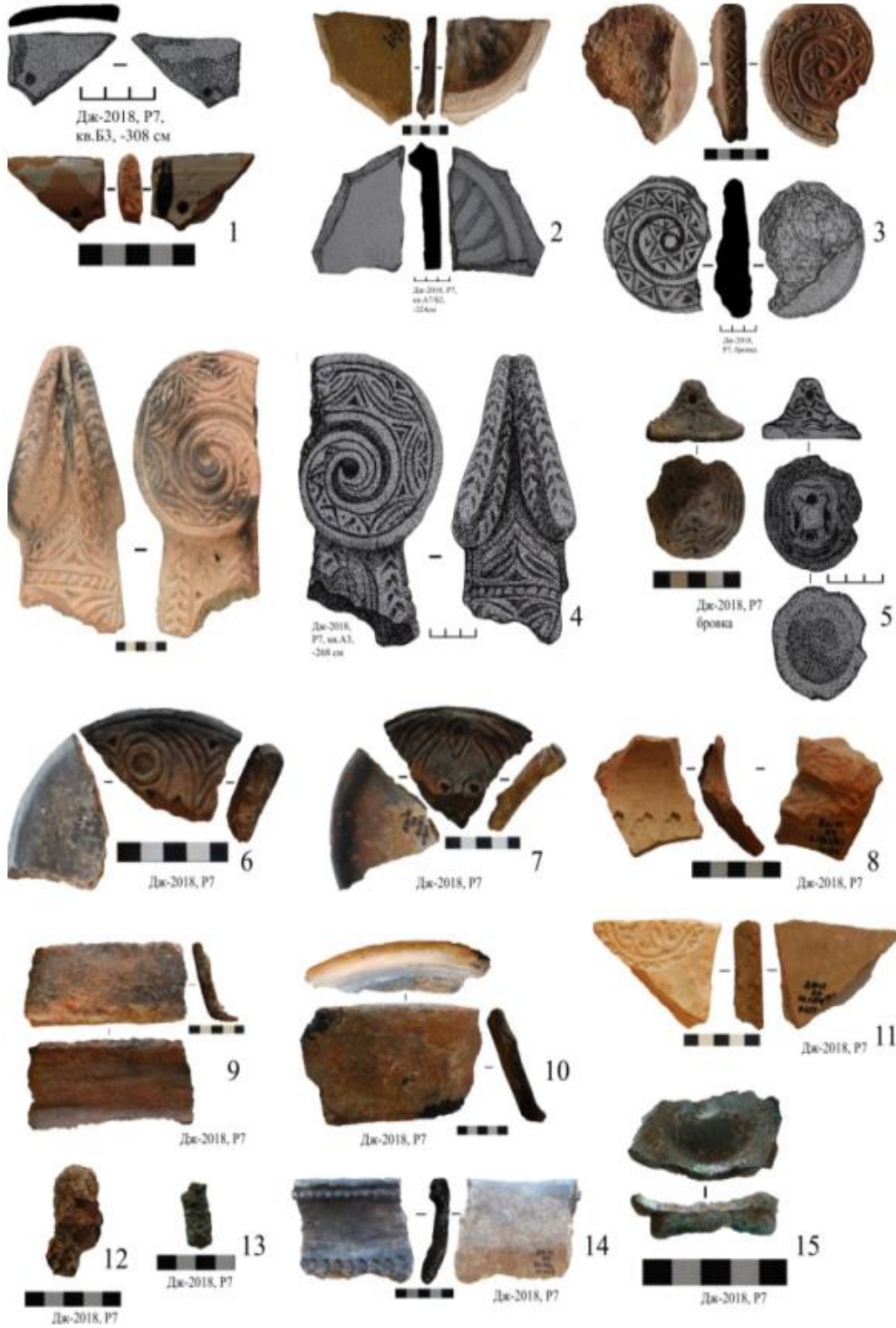
Zinyakov, N. M. (2019). İstoricheskie Predposilki Obrazovaniya i Razvitiya Srednevekovih Gorodov Semireç'ya i Yuhnoego Kazakstana, *Vestnik Kemerovskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 21(4), 932–939.

EXTENDED ABSTRACT

Yengikent is a city that plays a key role in understanding not only the political history of Medieval Turkistan but also its archaeological and cultural transformations. Being the winter capital of the Oghuz Yabgu State made it a center of governance; its strategic location at the crossroads of the Silk and Fur routes transformed it into a hub for both trade and cultural exchange. In this context, Yengikent is not only a local city but a spatial representation of the multilayered development processes in the historical geography of Central Asia. In this study, the place of Yengikent in the Middle Ages has been reinterpreted by evaluating written sources and archaeological findings together, and the historical journey of the city has been supported by both textual and material culture documents. The references to the city by names such as “El-Karyetü'l-Hâdisé” or “Dih-i Nev” indicate that it was a center significant enough to attract the attention of both Arab and Persian geographers. Sources like Ibn Havkal, Al-Mas'udi, Kashgari Mahmud, and Al-Idrisi contain statements that Yengikent was not merely a geographic stop, but also a center where political decisions were made, trade was organized, and the religious structure was institutionalized. Archaeological findings corroborate these written records. The city planning, defensive walls, inner castle structures, residential areas, and production workshops revealed in excavations clearly show that Yengikent was not just a transient nomadic camp. In this context, the concept of “nomadic capital” is inadequate and misleading for Yengikent. The city is typologically and architecturally closer to the Khwarezm tradition. Elements such as the western neighborhoods arranged in a checkerboard pattern, more organic structures in the east, and the presence of public spaces in the inner citadel reveal that it was part of a settled administrative and economic order. The discovery of Jeti-Asar, Khwarezmian and Oghuz style ceramics together provides not only a technical but also a sociological datum: Yengikent is a city that housed a multicultural, multiethnic, and multilingual population. This is consistent with the general character of Turkistan cities in the early Middle Ages and reflects the spatial projection of the nomadic-settled interactions in the region. Finds such as inscribed tazars, religious objects, samples of Kufic writing, and Arabic-scripted eggs indicate that the city's population was Islamicized not only economically but also religiously. This process affected not only the elite classes but also the lower strata, establishing a network of social relations based on Islam in the city. Economically, Yengikent is a center of production and exchange. Particularly, silver dirhams from the Samanid period, grain transportation from Bukhara, glasswork, ceramics, and metal workshops show that this city was not just a consumer but also a producer. It is understood that, in this respect, Yengikent was in contact with cities like Khwarezm, Farab, and Jend, and that it was integrated into trade routes. It can also be assumed that Yengikent played a mediating role in the flow of dirhams reaching Scandinavia and Eastern Europe. Its role as one of the centers playing a part in intra-Eurasian connections through dirham trade in the 9th-10th centuries places its economic role in a global context. Estimates about the population of the city suggest that it had a settlement of approximately 2000–3000 inhabitants based on the average number of people per hectare. This implies a medium-sized city according to the conditions of the period. Part of this population consisted of administrators and soldiers, part of artisans and merchants, and the remainder comprised locals. The remains of domesticated animals, particularly the improved skeleton of an Iranian-origin cat, indicate that there was a settled, domestic, and agriculture-based lifestyle in the city, even showing that veterinary practices and animal affection found their place. However, this multidimensional rise of Yengikent was not permanent. Starting from the late 10th century, political crises within the Oghuz Yabgu State led to a weakening of central authority and the emergence of local principalities; with the rise of Selçuk Bey, the city entered a process of political instability. During this period, the pressures from the Kipchaks also increased, security along the Syr Darya line weakened, and both the population of Yengikent declined and its economic connections were disrupted. By the end of the 12th century, with the dominance of the Khwarezmshahs in the region, the city lost its autonomy, and the Mongol invasions in the 13th century amounted to its final destruction. The city, ravaged by the Mongols between 1219–1221, could not recover except for a brief period of settlement during the Golden Horde era, and it vanished from the historical stage. The historical process of Yengikent is not just a story of rise and fall; it also provides significant clues about how urbanization, state formation, Islamization, and cultural synthesis operated in Central Asia. The city rose as a center in the state-formation process of the Oghuz; subsequently, it became integrated into regional trade networks, forming a mosaic where different cultures and peoples coexisted. Ultimately, however, due to political rivalries, external threats, and environmental factors, it

gradually lost its importance and faded into history. This research shows that Yengikent is not only a stage for historical and social transformations but also an actor in them. The transition of nomadic Oghuz societies to settled order materialized in this city; the acceptance of Islam among the local populations gained momentum here; commercial and diplomatic relations were established through Yengikent. This makes the city a key example for explaining the dynamics of early Medieval Eurasia, not just as an Oghuz capital. In conclusion, the historical significance of Yengikent should be evaluated at both micro and macro levels. At the micro level, the urban settlement pattern, social structure, and production relations should be analyzed; at the macro level, its participation in the Eurasian trade network, its connections with Oghuz politics, and its role in the Islamization process should be considered. In this context, Yengikent should be considered not only as a central phenomenon of the Oghuz Yabgu State, but also in terms of the political and cultural history of the entire Turkestan region.

Ekler

Ek 1: Yengikent'teki Kazılarda Ortaya Çıkarılan Buluntulardan Örnekler
(Heinrich-Bilalov-Amirgalina, 2019, s. 39).

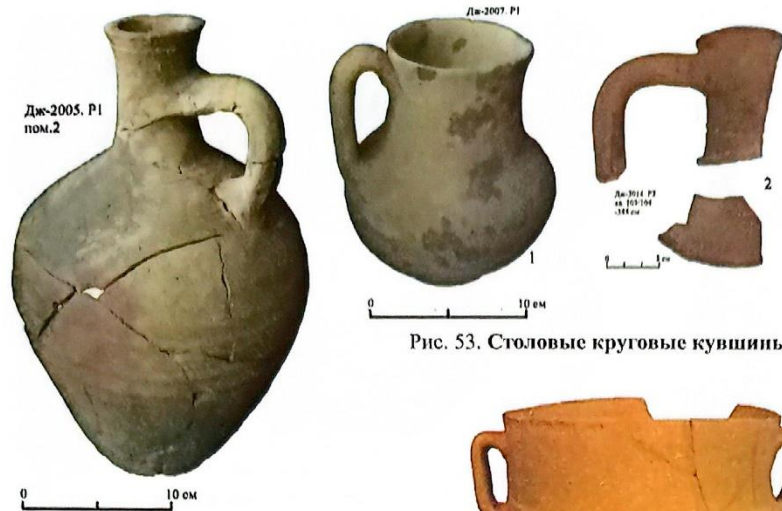

Рис. 52. Столовый круговой кувшин

Рис. 53. Столовые круговые кувшины

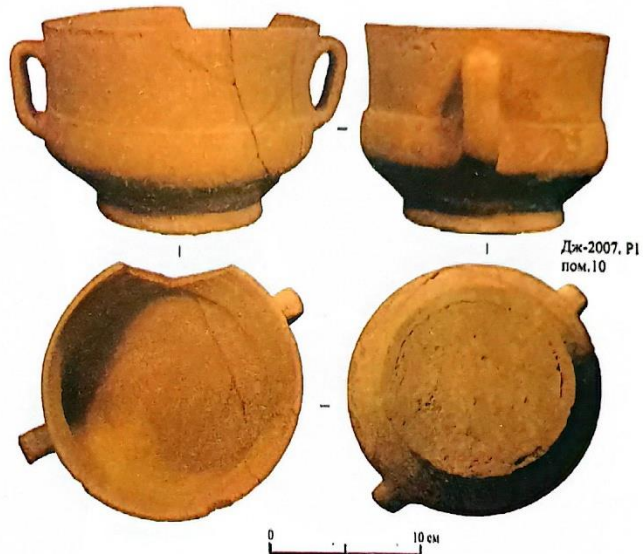

Рис. 54. Столовый круговой горшок

Рис. 55. Столовый круговой горшок

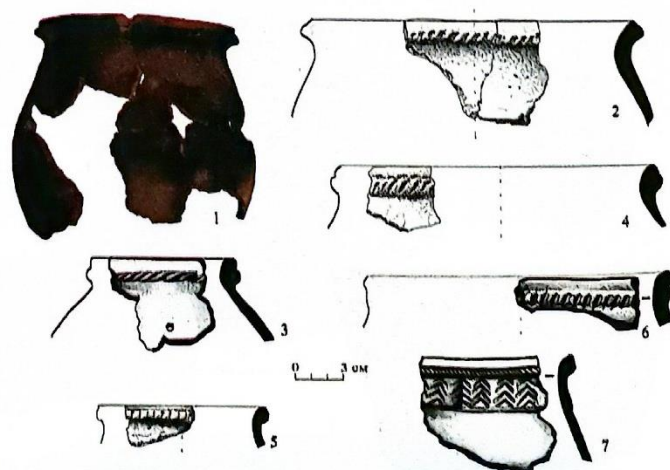

Рис. 56. Орнамент валик с косыми насечками

Ek 2: Yengikent'teki Kazılarda Ortaya Çıkarılan Çanak Çömlek Örnekleri (Amirgalina, 2014, s. 238).

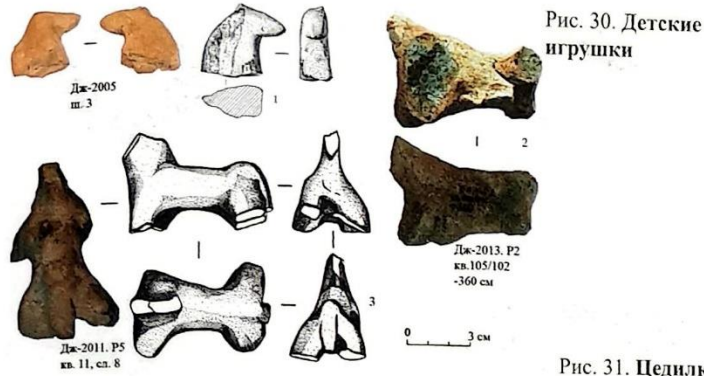

Рис. 30. Детские игрушки

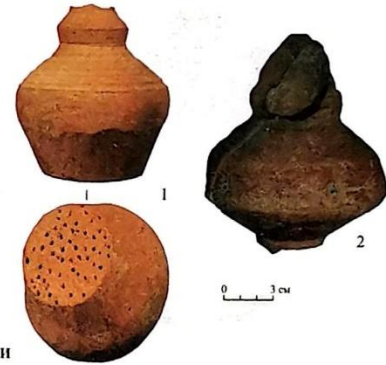

Рис. 31. Цедилки

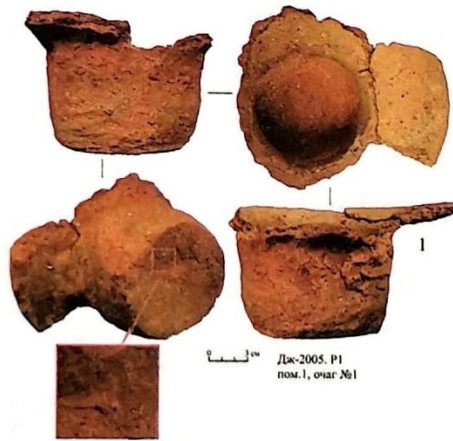

Рис. 32. Туваки (Тубек)

Рис. 33. Тагора (таз)

Рис. 34. Курильницы

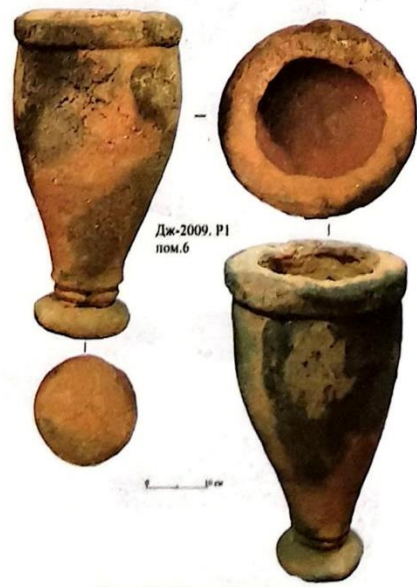

Рис. 35. Курильница (?)

Ek 3: Yengikent'teki Kazılarda Ortaya Çıkarılan Çanak Çömlek Örnekleri (Amirgalina, 2014, s. 233).